

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**SLOBODNO VRIJEME OBITELJI S DJETETOM S
TEŠKOĆAMA U RAZVOJU**

Diplomski rad

Marija Đurašin

Zagreb, 2018.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

**SLOBODNO VRIJEME OBITELJI S DJETETOM S TEŠKOĆAMA U
RAZVOJU**

Diplomski rad

Marija Đurašin

Mentorica: doc. dr.sc. Ana Blažević Simić

Zagreb, 2018.

Sadržaj:

1. UVOD.....	1
2. TEORIJSKA POLAZIŠTA RADA.....	3
2.1. Slobodno vrijeme	3
2.2. Obitelj kao faktor organiziranja i provođenja slobodnog vremena	4
2.3. Slobodno vrijeme obitelji.....	5
2.3.1. <i>Slobodno vrijeme obitelji u kontekstu društvenih promjena</i>	8
2.3.2. <i>Aktivnosti slobodnog vremena obitelji</i>	11
2.3.3. <i>Dobrobiti slobodnog vremena obitelji</i>	17
2.3.4. <i>Izazovi u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji</i>	19
2.4. Slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju.....	20
2.4.1. <i>Slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju kao predmet istraživačkog interesa</i>	21
2.4.2. <i>Aktivnosti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju</i>	22
2.4.3. <i>Izazovi u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju</i>	26
2.4.4. <i>Strategije osiguravanja slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju</i>	28
2.4.5. <i>Dobrobiti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju</i>	29
3. EMPIRIJSKI DIO RADA.....	32
3.1. Metodologija istraživanja.....	32
3.1.1. <i>Cilj istraživanja i istraživačka pitanja</i>	32
3.1.2. <i>Način provođenja istraživanja</i>	33
3.1.3. <i>Uzorak</i>	34
3.1.4. <i>Postupci i instrumenti istraživanja</i>	36
3.1.5. <i>Obrada podataka</i>	37
3.2. Analiza rezultata i rasprava.....	38
3.2.1. <i>Način na koji obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju provode slobodno vrijeme</i>	38
3.2.2. <i>Izazovi u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju</i>	45

3.2.3.	<i>Strategije koje roditelji djece s teškoćama u razvoju koriste za ostvarivanje slobodnog vremena obitelji .....</i>	50
3.2.4.	<i>Dobrobiti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju i roditeljski doživljaj slobodnog vremena obitelji .....</i>	57
4.	ZAKLJUČAK	63
5.	LITERATURA.....	68
6.	PRILOZI.....	76

Slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju

Sažetak

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati iskustvo slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju iz roditeljske perspektive. Korištena je kvalitativna metodologija te su podaci prikupljeni intervjuiranjem devet majki djece s teškoćama u razvoju. Rezultati pokazuju kako majke djece s teškoćama u razvoju slobodno vrijeme obitelji ostvaruju kroz širok spektar aktivnosti te kako tijekom provođenja istih pridaju važnost interakciji. Pri provođenju slobodnog vremena obitelji majke se susreću s izazovima poput svakodnevnih obveza, stresa, umora te teškoćama u pronalaženju aktivnosti koje odgovaraju interesima i mogućnostima različitih članova obitelji. Pri ostvarivanju slobodnog vremena obitelji majke koriste strategije poput pomnog planiranja, nabavljanja materijala i pomagala te konzultiranja s drugim roditeljima i stručnjacima s ciljem osiguravanja uspješnijeg slobodnog vremena obitelji. Kao dobrobiti slobodnog vremena obitelji majke prepoznaju povezivanje članova obitelji, razvoj, odmor i zabavu djeteta s teškoćama u razvoju te zrelost i empatiju djeteta prosječna razvoja. Kod pitanja mogu li slobodno vrijeme obitelji doživjeti kao slobodno vrijeme, majke daju podvojene odgovore, a od dobrobiti slobodnog vremena obitelji za njih same najviše navode odmor.

Ključne riječi: slobodno vrijeme obitelji, obitelj s djetetom s teškoćama u razvoju, dijete s teškoćama u razvoju

Family leisure in families of children with developmental disabilities

Abstract

The purpose of this study was to examine the experience of family leisure in families of children with developmental disabilities seen from the parents' perspectives. The research used qualitative methodology and data was collected through interviews with nine mothers of children with developmental disabilities. Results indicate that mothers of children with developmental disabilities spend family leisure through various activities and that they put much importance on interaction during those activities. During family leisure mothers face various challenges such as everyday obligations, stress, tiredness and difficulties in finding activities that accommodate interests and skills of different family members. When organizing family leisure, mothers use strategies such as careful planning, providing materials and tools, as well as consulting other parents and experts in order to make family leisure more successful. As benefits of family leisure mothers recognize family bonding, positive effects on the development of children with developmental disabilities, fun and relaxation for children with developmental disabilities, maturation and development of empathy in children of typical development. When asked if they can experience family leisure as leisure, mothers give ambivalent answers, and as benefits of family leisure for themselves they mostly recognise relaxation.

Key words: family leisure, families of children with developmental disabilities, child with developmental disability

1. UVOD

Slobodno vrijeme, kao univerzalan i sveobuhvatan fenomen, u kontekstu obitelji predstavlja bitan segment obiteljskog života koji doprinosi razvoju svakog člana obitelji. Prepoznajući važnost slobodnog vremena obitelji kao bitnog fenomena koji doprinosi kvaliteti obiteljskog života, obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju teže ka stvaranju što veće uključenosti djece u obiteljske aktivnosti, razvijajući strategije koje doprinose uspješnosti aktivnosti slobodnog vremena obitelji, koje tada rezultiraju dobrobitima za sve članove obitelji.

Postavljajući slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju kao predmet proučavanja, kroz ovaj rad integriram područje pedagogije slobodnog vremena, obiteljske pedagogije te osnova specijalne pedagogije, istražujući način na koje obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju provode slobodno vrijeme, izazove s kojima se pritom susreću, strategije koje koriste s ciljem osiguravanja slobodnog vremena obitelji, te dobrobiti slobodnog vremena obitelji za njene članove i za obitelj kao cjelinu. S obzirom da slobodno vrijeme za pojedinca predstavlja prostor samoaktualizacije i razvoja osobnosti, a obitelj kao važna zajednica za razvoj pojedinca uključuje brigu o slobodnom vremenu svojih članova, slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju držim pedagojskim problemom čime ujedno argumentiram odabir istog kao predmeta proučavanja.

Ovaj rad sastoji se od teorijskog i empirijskog dijela. U teorijskom ću dijelu prvo odrediti pojam slobodnog vremena, te predstaviti obitelj kao faktor organiziranja i provođenja slobodnog vremena, nakon čega ću odrediti pojam slobodnog vremena obitelji te isto razmotriti u kontekstu društvenih promjena. Potom slijedi elaboracija aktivnosti slobodnog vremena obitelji, govor o načinima na koji obitelji konkretno provode slobodno vrijeme, dobrobitima slobodnog vremena obitelji za njene članove te izazovima u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji. Potom ću se usmjeriti na slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju u okviru čega ću predstaviti aktivnosti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, izazove u ostvarivanju istog kao i strategije korištene s ciljem osiguravanja slobodnog vremena obitelji te dobrobiti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju. Nakon teorijskog dijela, u empirijskom dijelu rada odredit ću problem i cilj istraživanja,

postaviti istraživačka pitanja, iznijeti podatke o načinu provođenja istraživanja, uzorku, korištenim postupcima i instrumentima, opisati način obrade podataka te iste analizirati. Završit ću zaključnim razmatranjima i preporukama za daljnja istraživanja.

S obzirom na uzak dijapazon dosadašnjih istraživanja u području slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, posebice u nacionalnim okvirima, očekujem doprinos ovoga rada kroz unaprjeđenje spoznaja o kompleksnosti fenomena slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju kao i kompleksnosti roditeljstva djetetu s teškoćama u razvoju u kontekstu planiranja, organiziranja i provođenja aktivnosti slobodnog vremena obitelji.

2. TEORIJSKA POLAZIŠTA RADA

2.1. Slobodno vrijeme

Tijekom povijesti javljali su se pokušaji različitih interpretacija, određenja i definiranja slobodnog vremena pri čemu se ono dovodilo u odnos s drugim pojmovima poput rada ili pak dokolice postavljajući te pojmove kao oprečne ili kao istoznačne (Previšić, 2000). Na tragu toga, može se govoriti o neslaganju teoretičara oko načina definiranja slobodnog vremena, neslaganju u odnosu prema vremenu izvan rada, u odnosu prema pojmu dokolica kao i u odnosu slobodnog vremena prema radu. Previšić (2000), poziva na potrebu za komplementarnim sagledavanjem rada i slobodnog vremena na tragu čega slobodno vrijeme opisuje kao nešto što nije „izdvojeno i samostalno područje čovjekova života već prostor i mogućnost interakcije u procesima individualizacije, socijalizacije i inkulturacije, odnosno prostor samoaktualizacije i samoostvarenja osobnosti“ (Previšić, 2000, 405). Slično Previšiću, koji rad i slobodno vrijeme sagledava komplementarno, Nash (1960, prema Janković, 1973), o slobodnom vremenu govori kao o nadopuni radu, dok Polić i Polić (2009) navedene pojmove suprotstavljaju. Posljednje navedeni autori navode kako se tek stvaralaštvom dokazuje čovjekova sloboda, postavljajući tada pitanje slobode i djelatnosti pri razmatranju pitanja slobodnog vremena nužnim. Prema njima, rad nije isto što i djelatnost već jedna vrsta djelatnosti kojom se nastoje proizvesti sredstva zadovoljenja čovjeka, odnosno djelatnost kojom se posredno zadovoljavaju čovjekove potrebe, čime se pojam rada suprotstavlja pojmu slobode. Nasuprot radu stoji samodjelatnost kao igra i stvaralaštvo koji su sami sebi svrha, koji dakle čovjekove potrebe zadovoljavaju neposredno (Polić i Polić, 2009). Na tragu rečenoga, slobodno vrijeme predstavlja samozakonito i samosvojno čovjekovo življenje te objedinjuje *slobodu od* čega kao slobodu od bilo kakve prisile, odnosno kao besposlicu, te *slobodu za*, kao slobodu za stvaralaštvo, odnosno kao dokolicu (Polić i Polić, 2009). Govoreći o dokolici Janković pak (1973), istu opisuje kao besposlicu, kao vrijeme koje se provodi bez namjera da se obogati život čovjeka, čineći tako pogrešku izjednačavanja dokolice i besposlice. Neovisno o različitim definicijama koje različiti autori nude za pojam slobodnog vremena, njegovu odnosu prema radu i dokolici, distinktivan element slobodnog vremena u odnosu na ostalo vrijeme upravo je u pojmu *samosvrhovitosti* (Polić i Polić, 2009). Dok

neslobodno vrijeme predstavlja vrijeme u kojem čovjek obavlja sve nužne i obvezne radnje, *poluslobodno* je ono vrijeme koje se nalazi između slobodnog i neslobodnog kao oblik u kojem istovremeno postoji moment prisile i moment samosvrhovitosti, slobodno vrijeme pak znači nepostojanje moguće koristi, vrijeme koje ne uključuje ništa osim sebe samog (Polić i Polić, 2009). Na tragu toga, ovdje se pozivam na sljedeću definiciju slobodnog vremena prema kojemu se ono određuje kao „*vrijeme aktivnog odmora, razonode, pozitivna razvoja, socijalizacije, humanizacije i stvaralačkog potvrđivanja ličnosti*“ (Previšić, 2000, 405), s obzirom na to da ona objedinjuje zajedničke elemente različitih definicija slobodnog vremena kao što su sloboda, dobrovoljnost, neobaveznost, aktivnost, samosvrhovitost, samodjelatnost i samoodređenje.

Povezano s ulogom slobodnog vremena u poticanju razvoju pojedinca, Shivan (2006) ukazuje na povezanost slobodnog vremena i *obrazovanja* govoreći o njihovoj zajedničkoj karakteristici: funkciji razvoja osobnosti. Prepoznavanje te povezanosti povezano je sa širenjem svijesti o potrebi za *obrazovanjem o slobodnom vremenu* pri čemu različiti autori ukazuju na ciljeve istog, u sklopu čega se kao najčešći navode razvijanje znanja, razumijevanja, vještina i vrijednosti vezanih za slobodno vrijeme, a kojima se pojedinca ojačava za kvalitetno korištenje slobodnog vremena što onda doprinosi kvaliteti njegova života (Shivan, 2006). Slično tome, Brightbill (1961, prema Cohen-Gewerc i Stebbins, 2007) ukazuje na važnost obrazovanja za slobodno vrijeme opisujući ga kao proces razvijanja interesa, razumijevanja, vještina i prilika za korištenje slobodnog vremena na način koji doprinosi osobnosti pojedinca. Uz poimanje slobodnog vremena, njegova odnosa s obrazovanjem te razmatranja uloge obrazovanja o slobodnom vremenu, različiti autori govore o kontekstima u kojima se slobodno vrijeme ostvaruje, u okviru čega se neki bave i fenomenom obitelji kao jednim takvim kontekstom, a o čemu ću više govoriti u idućem poglavlju.

2.2. Obitelj kao faktor organiziranja i provođenja slobodnog vremena

Slobodno vrijeme ostvaruje se u okviru različitih konteksta pri čemu Janković (1973), navodi kako uz odgojno-obrazovne ustanove, društvene organizacije,

raznovrsne objekte i uređaje poput dječjih igrališta i izletišta, ustanova općekulturnog, obrazovnog i informativnog sadržaja te područja funkcionalnog odgoja, obitelj predstavlja jedan od ključnih faktora provođenja i organiziranja slobodnog vremena. Maleš (1988, 7) obitelj definira kao „odgojnu zajednicu roditelja i djece (bez obzira na to je li riječ o biološkoj ili usvojenoj djeci) zasnovanu na emocijama ljubavi i privlačenja, a karakteriziranu zajedničkim stanovanjem i ekonomskom kooperacijom članova...primarnu zajednicu u kojoj se razvija ličnost djeteta, emotivnu zajednicu, čiji je zadatak da osigura optimalne uvjete za pravilan fizički i psihički razvoj djeteta te da ga priprema za život u društvenoj zajednici“. Na tragu toga, imajući u vidu pedagošku funkciju obitelji, Previšić (2000, 406) navodi kako obitelj predstavlja „prvi i najvažniji čimbenik odgojnog djelovanja u slobodnom vremenu u kojem se odvijaju spontani procesi odgajanja, oblikovanja osobnosti, usvajanja vrijednosti, te stjecanje prve kulture provođenja slobodnog vremena“. Analogno tome, Janković (1973), navodi kako obitelj u svoj odgojni zadatak mora uključiti brigu za slobodno vrijeme pri čemu je ona istovremeno organizator te posrednik i pokretač pojedinih aktivnosti koji treba osigurati što povoljnije uvjete za provođenje slobodnog vremena kod kuće te ovisno o prostornim i drugim resursima usmjeravati djecu prema sadržajima aktivnosti slobodnog vremena društvenih organizacija (Janković, 1973). Ukratko, obitelj kao važna zajednica za razvoj pojedinca uključuje brigu o slobodnom vremenu kao kontekstu koji doprinosi ostvarenju tog razvoja. Nakon određenja obitelji kao jednog od ključnih faktora provođenja i organiziranja slobodnog vremena u idućem ću poglavlju odrediti pojam slobodnog vremena obitelji.

2.3. Slobodno vrijeme obitelji

Pri poimanju slobodnog vremena obitelji valja reći kako ne postoji jedinstvena definicija istog (Larson i sur., 1997, prema Shaw i Dawson, 2001) uz što ukazujem na problematiku definiranja slobodnog vremena obitelji koja se vezuje uz to da temeljni pojmovi u definiranju slobodnog vremena pojedinca kao što su sloboda izbora, intrinzična motivacija (Mannel i Kleiber, 1997, prema Shaw i Dawson, 2001) i samosvrhovitost (Polić, 2009) često ne mogu u potpunosti biti odrednice slobodnog vremena obitelji jer obiteljske aktivnosti slobodnog vremena često nisu intrinzično

motivirane, dobrovoljno donesene ili ne predstavljaju zadovoljstvo svim članovima obitelji s obzirom na to da one uključuju određenu količinu obaveza i posla koji se očekuju od članova obitelji (Shaw, 1992, prema Thompson, 1999, prema Shaw i Dawson 2001). Povezano s tim, Shaw (1997, prema McCabe, 2015) ukazuje na nekoliko problematičnih momenata pri definiraju slobodnog vremena obitelji postavljajući pitanje može li uopće slobodno vrijeme obitelji biti iskustvo koje je doživljeno kao slobodno vrijeme od strane svih članova obitelji u jednakoj mjeri. Riječ je o tome da slobodno vrijeme obitelji za djecu ili roditelje nije uvijek slobodno odabran oblik sudjelovanja, već se na njega ponekad gleda kao na obvezu, te iako slobodno vrijeme obitelji može podrazumijevati zadovoljstvo, ono često istovremeno uključuje rad, povremene frustracije, te mogući nedostatak zadovoljstva svih članova obitelji (Shaw i Dawson, 2001). Na tragu toga, Shaw i Dawson (2003) ukazuju na to kako idealizirano sagledavanje slobodnog vremena obitelji kao vremena u kojem svi članovi obitelji sudjeluju i podjednako uživaju, ima negativne implikacije jer se, zanemarujući izazove i dileme vezane uz slobodno vrijeme obitelji, onemogućava sagledavanje slobodnog vremena obitelji kao kompleksne pojave u okviru koje mogu koegzistirati pozitivna i negativna iskustva. Analogno tome, navedeni autori slobodno vrijeme obitelji objašnjavaju terminom *serious leisure*, što bi predstavljalo ekvivalent terminu poluslobodnog vremena (Horna, 1989, Matcavish i Schleien, 2000) jer ono podrazumijeva da su roditelji u slobodno vrijeme obitelji emocionalno uključeni i da je ono za njih važno, ali da ono istovremeno uključuje mnogo truda uložениh od strane članova obitelji i mnogo dugoročne predanosti te da ono dakle ne proizlazi uvijek iz samosvrhovitosti aktivnosti već iz roditeljske uloge i odgovornosti. Isti autori stoga govore o *namjernom slobodnom vremenu* kojemu cilj nije samo zabava već poticanje razvoja djeteta te učenje djeteta različitim vještinama i vrijednostima (Shaw i Dawson, 2001). Prema tome, predlažu da se slobodno vrijeme obitelji definira na način koji najbolje prikazuje realnost obiteljskog života, odnosno da se na isto gleda kao na namjerni oblik, koji kao takav najbolje opisuje smisao i iskustvo slobodnog vremena obitelji, dakle kao nešto što je planirano i provedeno kako bi se postigli dugoročni i kratkoročni ciljevi, pri čemu je poboljšanje kvalitete komunikacije i interakcije jedan od najvažnijih kratkoročnih, a jačanje obiteljske kohezije jedan od najvažnijih dugoročnih ciljeva. Zabriskie i McCormik, (2003) pri razmatranju slobodnog vremena obitelji

govore o istom kao o vremenu u kojem članovi obitelji zajedno sudjeluju u odabranim slobodnim aktivnostima te tako razvijaju međusobno povjerenje i bliske odnose, čime doprinose stvaranju obiteljske kohezivnosti. Slično tome, Visković (2016, 204) slobodno vrijeme obitelji poima kao „vrijeme koje članovi obitelji provode zajedno u neobvezujućim aktivnostima, a koje prividno može biti lišeno strukture i cilja, te je strukturalno uvjetovano odnosima pojedinaca kao obiteljskih podsustava te intencionalno usmjereno zadovoljavanju potreba članova obitelji“.

Nadalje, pri poimanju slobodnog vremena obitelji valja uzeti u obzir subjektivne definicije slobodnog vremena obitelji pri čemu se percepcija istog razlikuje kod različitih članova obitelji, kao što se i pojam slobodnog vremena obitelji neprestano redefinira ovisno o tome kako obitelj tijekom svog životnog ciklusa prelazi iz jedne faze u drugu što znači da je iskustvo slobodnog vremena višeznačno za članove obitelji i razvija se tijekom životnih ciklusa članova obitelji (Hebblethwaite, 2015). Pa tako, poimanje slobodnog vremena obitelji ovisi i o tome je li riječ o obitelji s malom djecom koje češće više vremena provode u zajedničkim aktivnostima, ili obitelji s djecom adolescentima koji više svog slobodnog vremena provode s vršnjacima (Larson i sur. 1997, prema Shaw i Dawson, 2001). Uz to, nije isto govore li o slobodnom vremenu djeca ili roditelji. Naime, djeca drugačije doživljavaju i govore o slobodnom vremenu obitelji u odnosu na roditelje stavljajući naglasak na oblike aktivnosti i količinu zabave istih, dok je roditeljima u fokusu važnost i vrijednost slobodnog vremena obitelji (Shaw i Dawson, 2001). Ukratko, poimanje slobodnog vremena obitelji ovisi o različitim identitetskim markerima poput roda, dobi, klase, rase i drugih, što onda ima implikacije i na praksu provođenja slobodnog vremena obitelji, a o čemu će više biti riječ u narednim poglavljima ovog rada.

Također, očito je kako je okosnica problematike definiranja slobodnog vremena obitelji preklapanje slobodnog vremena obitelji s poluslobodnim, ponekad i neslobodnim vremenom. Stoga, da bi se o slobodnom vremenu obitelji moglo govoriti kao o slobodnom tada bi se primjerice ranije navedena određenja slobodnog vremena obitelji prema autorima Zabriskie i McCormik (2003), u sklopu kojih se slobodno vrijeme shvaća kao vrijeme u kojem članovi obitelji zajedno sudjeluju u odabranim slobodnim aktivnostima te tako razvijaju međusobno povjerenje i bliske odnose, čime

doprinosu stvaranju obiteljske kohezivnosti, mogla proširiti uključivanjem pojmova *dobrovoljno* sudjeluju i *zajednički* odabrane aktivnosti slobodnog vremena koje doprinose *razvoju svakog* člana obitelji, čime bi definicija više udovoljavala kriterijima određenja slobodnog vremena. Zaključujem ipak kako je ponuđena definicija jedna od mogućih definicija, ako se na umu ima to kako neke aktivnosti obitelji mogu istovremeno biti slobodne i poluslobodne, odnosno ako se na umu ima ranije spomenuto poimanje slobodnog vremena kao kompleksne pojave, kao namjernog oblika obiteljskog života koji istovremeno može uključivati zabavu i ugodu, ali i izazove i dileme.

Kako su viđenje, a time i praksa slobodnog vremena obitelji višestruko povezani s društvenim kontekstom (Kloeze, 1999), nakon određenja slobodnog vremena obitelji, u idućem poglavlju sagledat ću slobodno vrijeme obitelji u kontekstu društvenih promjena koje su utjecale na praksu slobodnog vremena obitelji.

2.3.1. Slobodno vrijeme obitelji u kontekstu društvenih promjena

Kako je obitelj „u stalnoj interakciji sa svojim okruženjem“ (Maleš i Kušević, 2011, 41) tako je i sagledavanje slobodnog vremena obitelji nužno činiti u odnosu na širi društveni kontekst. Naime, kretanja u području slobodnog vremena obitelji javljaju se kao implikacije promjena u samome društvu pri čemu Kloeze (1999) ističe individualizaciju, tehnološki razvoj i emancipaciju. Što se tiče *individualizacije*, riječ je o tome da obitelj postaje manje ovisno o drugim okružujućim institucijama smještajući tako slobodno vrijeme više unutar same sebe nego što je bio slučaj ranije. S druge strane, moment individualizacije unutar same obitelji implicira veću neovisnost njenih članova, što za sobom povlači to da oni rjeđe vrše iste aktivnosti u isto vrijeme i na istom mjestu. *Razvojem tehnologije* pak, šire se ponude i mogućnosti provođenja slobodnog vremena čineći obitelji mobilnijima u korištenju slobodnog vremena. *Emancipacija*, koja se pak vezuje za spomenutu individualizaciju očituje se kroz ravnopravnu raspodjelu poslova i autoriteta između žena i muškaraca, što se očituje i u području slobodnog vremena obitelji kroz slabljenje viđenja slobodnog vremena obitelji kao isključive odgovornosti majki (Kloeze, 1999). Govoreći o navedenim trendovima

valja spomenuti sociokulturni i ekonomski *kapital* jer on dobrim dijelom određuje spomenutu mobilnost obitelji u korištenju usluga slobodnog vremena. Naime, načini provođenja slobodnog vremena obitelji mogu se razlikovati s obzirom na sociokulturni i ekonomski kontekst obitelji (Belsky i sur., 2008, Larson i Seepersad, 2003; sve prema Visković, 2016). Harrington (2015), navodi kako obitelji iz različitih klasa polaze od različitih ciljeva slobodnog vremena obitelji, a time i njeguju različite prakse slobodnog vremena obitelji, pri čemu obitelji srednje klase prilikom razmatranju slobodnog vremena obitelji polaze od onih aktivnosti kojima će se kod djece razviti različite vještine, dok obitelji radničke klase češće smjeraju na razvijanje zajedništva kao svrhe zajedničkog slobodnog vremena. Prema Tomanović (2006, prema Sedlar, 2014) socijalni kapital stvara se unutar slobodnog vremena, ali i određuje sadržaje slobodnog vremena, pa se tako pokazalo kako roditelji boljeg socioekonomskog statusa pažljivije biraju svoje socijalne mreže, uključujući u iste i djecu, reproducirajući na taj način svoj socijalni kapital, dok roditelji slabijeg socioekonomskog statusa više pažnje posvećuju ponajprije na osiguravanje materijalne sigurnosti djece. O povezanosti stupnja obrazovanja i prihoda roditelja s načinom provođenja slobodnog vremena obitelji bit će više riječi u kasnijim poglavljima u kojima ću tematizirati praksu slobodnog vremena obitelji u odnosu na različite identitetske markere.

Nadalje, povezano sa spomenutim trendovima, osobito razvojem tehnologije, za razumijevanje slobodnog vremena obitelji bitno je i sagledavanje *potrošačke ekonomije* koja se vezuje s porastom ponude usluga slobodnog vremena za obitelj (Kloeze, 1999). Konkretnije, može se govoriti o porastu korištenja tehnologije u obitelji, poglavito *gledanja televizije*, kao načina provođenja slobodnog vremena obitelji (Kloeze, 1999), te *obiteljskom kupovanju* kao sve učestalijem načinu na koji obitelj provodi zajedničko slobodno vrijeme, u vezi s čim Polić i Polić (2009) tvrde kako „*Family leisure and shopping* centri koji često sadrže brojne restorane, jaslice, dječje vrtiće, igraonice kao i brojne druge usluge, koliko god da se reklamiraju kao slobodno vrijeme obitelji te predstavljaju bogaćenje radne svakodnevice, zapravo predstavljaju pogon za komercijalno upravljanje besposlicom s konačnim ciljem njenog potpunog pretvaranja u profit“ (Polić i Polić, 2009, 264). Što se pak tiče gledanja televizije, kao jednog od najčešćih oblika provođenja slobodnog vremena obitelji, Bryant i Zillman (1994, prema Shaw, 2011) navode više razloga problematičnosti te aktivnosti slobodnog vremena

obitelji upućujući na to kako se radi o tjelesnoj pasivnosti koja kao takva ne pruža zdravstvene i rekreativne pogodnosti kao neki drugi oblici slobodnog vremena, nepostojanju interakcije ili pak minimalnoj interakciji među članovima obitelji prilikom te aktivnosti, te problematičnosti televizijskih sadržaja koji može biti povezan s rasističkim, seksističkim i nasilnim prikazima. Nadalje, potrošačka ekonomija, vezuje se za utjecaj medija koji prema Carter i sur. (1998, prema Macdonald, 1995, prema Shaw i Dawson, 2003), služe kao ideološko sredstvo podržavanja i jačanja hegemonijskih uvjerenja o obitelji i slobodnom vremenu obitelji. Prema istim autorima, riječ je o promicanju *idealiziranih uvjerenja* o obiteljskom zajedništvu i zajedničkom slobodnom vremenu pri čemu se takva idealizacija ojačava ne samo kroz različite medije već i agencije koje pružaju usluge slobodnog vremena i rekreacijske promotivne aktivnosti. Riječ je o tome da se idealizira slobodno vrijeme obitelji fokusirajući se na prednosti sudjelovanja u istom, a zanemarujući potencijalne dileme i izazove koji se u kontekstu slobodnog vremena obitelji mogu javiti (Shaw i Dawson, 2003), uz implicitno promicanje tradicionalne patrijarhalne obitelji, predstavljanje slobodnog vremena obitelji kao isključive odgovornosti majki, te zanemarivanje bogatstva obiteljskih struktura, diskriminirajući tako one koji se ne uklapaju u idealiziranu sliku slobodnog vremena obitelji ukorijenjenoj u slici patrijarhalne obitelji (Shaw, 2011). Također, za razumijevanje slobodnog vremena obitelji Kloeze (1999) kao bitne navodi i socijalne strukture pri čemu govori o ključnoj ulozi *države* koja kroz zakone, poreze i institucionalnu kontrolu određuje količinu slobodnog vremena obitelji (Kloeze, 1999).

Ukratko, navedene društvene trendove, različiti autori često povezuju s nedostatkom slobodnog vremena obitelji ukazujući na to kako ti trendovi vode *reduciranju slobodnog vremena obitelji* u vezi s čime govore o radoholičarstvu i užurbanosti kulture (Kemeny, 2003, prema Shaw i sur., 2003), većem stresu povezanom s duljim radnim satima, konkurencijom na poslu i većim opterećenjima (Shaw, 2011). Tako se s jedne se strane govori o smanjenu slobodnog vremena obitelji, međutim, pretpostavku o povezanosti duljeg radnog vremena roditelja i manjka slobodnog vremena obitelji ne potvrđuju sva istraživanja (Buswel i sur, 2012; Nenadić-Bilan, 2014). Nadalje, dok se govori o sve kraćem slobodnom vremenu obitelji (Shaw i sur. 2003), istovremeno se uočava i porast ponude usluga slobodnog vremena, ali je često upitna pedagoška vrijednost iste (Polić i Polić, 2009).

Nakon sagledavanja slobodnog vremena obitelji u kontekstu društvenih promjena koje su utjecale na praksu slobodnog vremena obitelji, u nastavku rada slijedi elaboracija aktivnosti slobodnog vremena obitelji, govor o načinima na koje obitelj konkretno provodi slobodno vrijeme u vidu vrsta i trajanja aktivnosti slobodnog vremena obitelji, dobrobitima slobodnog vremena obitelji za njene članove te izazovima u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji, nakon čega ću se usmjeriti na slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju.

2.3.2. *Aktivnosti slobodnog vremena obitelji*

Obitelji svoje slobodno vrijeme ostvaruju kroz različite aktivnosti. Kada je riječ o vrstama aktivnosti slobodnog vremena obitelji Kelly (1997, prema Zabriskie i McCormick, 2001) razlikuje bazična i uravnotežujuća iskustva slobodnog vremena, na temelju čega Zabriskie i McCormick (2001) razvijaju *bazično-uravnotežujući model* aktivnosti slobodnog vremena obitelji. *Bazične aktivnosti* podrazumijevaju uobičajene dnevne i opuštajuće aktivnosti koje se provode u kući ili u blizini kuće poput gledanja televizije, šetnji, igranja društvenih igara ili pak igara na otvorenom, a kojima se kroz unaprijed poznata i predvidljiva iskustva zadovoljava potreba za zajedništvom i okupljanjem, dok su *uravnotežujuće aktivnosti* orijentirane na stjecanje novih iskustava i na promjenu, zahtijevaju od članova obitelji više planiranja, dogovaranja, prilagođavanja novim situacijama, truda i financijskih resursa, a neki od primjera aktivnosti takve vrste su odlazak na obiteljski odmor, ljetovanje, zimovanje, kampiranje, posjeti kulturnim ili sportskim događajima i slično (Zabriskie i McCormick, 2001). Dakle, bazično-uravnotežujući model aktivnosti slobodnog vremena obitelji temelji se na odnosu aktivnosti s okolinom, odnosno na tome je li riječ o predvidljivom ili nepredvidljivom iskustvu. Nadalje, ista aktivnost kod neke obitelji može biti bazična, a kod druge uravnotežujuća, ovisno o učestalosti obavljanja iste, odnosno ovisno o upoznatosti članova obitelji s okolinom prilikom obavljanja aktivnosti (Zabriskie i McCormick, 2001).

Uz podjelu aktivnosti slobodnog vremena obitelji na bazične i uravnotežujuće, drugi autori obiteljske aktivnosti slobodnog vremena povezuju s pitanjem *interakcije*

među članovima obitelji, razlikujući *povezujuće* i *usporedne* aktivnosti koje se diferenciraju s obzirom na stupanj socijalne interakcije među članovima obitelji (Orthner, 1975, prema Melton, 2017). Povezujuće aktivnosti su one koje određuje visok stupanj interakcije među članovima obitelji, dok je kod usporednih aktivnosti riječ o niskoj interakciji, čime se navedenom podjelom aktivnosti fokus s angažmana pojedinca u odnosu na aktivnost, prebacuje na angažman pojedinca u odnosu prema članovima obitelji (Orthner, 1975, prema Melton, 2017).

Melton (2017), integrirajući navedene dvije podjele aktivnosti slobodnog vremena obitelji predlaže *integrirani model obiteljskih aktivnosti slobodnog vremena* u okviru kojeg razlikuje četiri vrste aktivnosti ovisno o stupnju interakcije među članovima obitelji te stupnju nepodudarnosti aktivnosti s okolinom. U sklopu potonjeg modela, *bazično-povezujuće aktivnosti* su one koje uključuju visok stupanj interakcije, te nisku nepodudarnost s okolinom, u smislu da je riječ o poznatim i predvidljivim aktivnostima koje zahtijevaju intenzivnu interakciju među članovima obitelji, primjerice kada obitelj jednom tjedno igra društvenu igru. Zatim, kao druga vrsta aktivnosti navode se *uravnotežujuće-povezujuće aktivnosti*, poput obiteljskog prvog odlaska na veslanje, koje podrazumijeva visoko nepodudaranje s okolinom, s obzirom da se radi o nepoznatim okolnostima u kojima se aktivnost odvija, te visoku interakciju među članovima koja je nužna za uspješno obavljanje aktivnosti. Nadalje, *bazično-usporedne aktivnosti*, kao treća vrsta aktivnosti, aktivnosti su niske interakcije među članovima obitelji te niske nepodudarnosti s okolinom, primjerice kada obitelj njeguje ritual da svaki petak zajedno gleda film, pri čemu se radi o poznatom okruženju i slaboj interakciji među članovima koji su više fokusirani na gledanje filma nego međusobni razgovor. U konačnici, *uravnotežujuće-usporedne aktivnosti*, određene su visokim stupnjem nepodudarnosti s okolinom te niskom interakcijom među članovima obitelji. Ovakva vrsta aktivnosti je primjerice odlazak na satove slikanja jednom godišnje pri čemu se radi o nesvakodnevnoj aktivnosti kao nečem novom za članove obitelji, te niskim fokusom članova obitelji na međusobnu interakciju. Ovaj razrađeniji model aktivnosti slobodnog vremena obitelji, Melton (2017) navodi kao potencijalni doprinos praktičarima koji bi boljim poznavanjem vrsta aktivnosti slobodnog vremena obitelji koje prakticira pojedina obitelj, mogli osmisliti kvalitetniju i pojedinoj obitelji primjereniju ponudu aktivnosti slobodnog vremena.

Zabriskie i McCormick (2001) potvrđuju povezanost bazičnih i uravnotežujućih aktivnosti s različitim pozitivnim ishodima za obitelj. Bilo da se radi o uravnotežujućim ili bazičnim aktivnostima, obje vrste doprinose jačanju obiteljske kohezije (Zabriskie i McCormick, 2001). Kada je pak riječ o usporednim aktivnostima, odnosno onim aktivnostima u kojima su članovi obitelji jedni blizu drugih, ali ne njeguju preveliku interakciju, manja je vjerojatnost razvijanja povezanosti među članovima obitelji (Berc i Kokorić, 2012). Detaljniji osvrt na pozitivne ishode aktivnosti slobodnog vremena obitelji iznijet ću u poglavlju 2.3.3.

Što se vrsta aktivnosti slobodnog vremena obitelji detaljnije tiče, različita istraživanja bavila su se pitanjem načina na koje obitelji provode slobodne vrijeme, pri čemu se u kontekstu istraživanja *vrsta i učestalosti aktivnosti* slobodnog vremena obitelji pokazalo kako roditelji i djeca izvješćuju o sličnim aktivnostima i učestalosti u njihovu provođenju. Tako primjerice, roditelji navode kako u sklopu zajedničkog slobodnog vremena s djecom, češće prakticiraju aktivnosti u kući, odnosno bazične aktivnosti, dok manje prakticiraju one uravnotežujuće (Shaw i Dawson, 2003). Konkretnije, najzastupljenijima su se pokazale aktivnosti u kući poput gledanja televizije, čitanja, slušanja glazbe, zatim aktivnosti oko kuće poput šetnji i igara u dvorištu, potom slijede zajednički odlasci na zabave i putovanja te izleti (Berc i Kokorić, 2012). Kao manje zastupljene aktivnosti utvrđeni su grupni sportovi, dok su obitelji najmanje prakticirale aktivnosti na otvorenom poput kampiranja i planinarenja (Berc i Kokorić, 2012). Na tragu toga, Berc i Kokorić (2012) zaključuju o stavljanju fokusa na provođenje zajedničkog slobodnog vremena u kući, uz prepoznavanje važnosti praćenja različitih zabavno-kulturnih sadržaja, te nedovoljnom iskorištavanju rekreacijskih aktivnosti. Slični rezultati o načinima provođenja slobodnog vremena obitelji dobiveni su i iz odgovora učenika u vezi s čim Pavić (2017) izvješćuje o najčešćem prakticiraju aktivnosti kod kuće, zatim različitih turističkih putovanja poput izleta ili ljetovanja, te manjoj zastupljenosti rekreacijskih i sportskih aktivnosti te aktivnosti na otvorenom i pustolovnih aktivnosti. Dakle, bazične aktivnosti pokazale su se zastupljenijim u odnosu na uravnotežujuće, što povežem s činjenicom da potonje zahtijevaju više resursa za realizaciju. O sličnom načinu provođenja slobodnog vremena obitelji izvješćuju i adolescenti koji opisuju aktivnosti poput obiteljskih proslava i okupljanja, obiteljskih putovanja i izleta, šetnji te gledanja televizije (Pećnik i Tokić,

2011, prema Pavić, 2017). Uz češću dominaciju bazičnih aktivnosti u odnosu na uravnotežujuće, ovdje dodajem kako se prema Shaw i Dawson (2003) aktivnosti slobodnog vremena češće kreću oko potreba djeteta nego roditelja, pa tako roditelji pojedine aktivnosti slobodnog vremena više procjenjuju kao zabavne ukoliko je u njima uživalo dijete, a manje ukoliko su uživali oni sami, prakticirajući češće one aktivnosti u kojima uživa dijete.

Kao što je ranije spomenuto, poimanje, a time i praksa slobodnog vremena obitelji ovisi o različitim *identitetskim markerima* članova obitelji. Pa tako, kada je u pitanju dob djeteta, pokazalo se kako je ona povezana s odabirom aktivnosti slobodnog vremena obitelji, pri čemu obitelji s mlađom djecom zajedničko vrijeme češće provode u igri i različitim aktivnostima na otvorenom (Belsky i sur, 2008, prema Visković, 2016), dok odrastanjem djece, zajedničke aktivnosti postaju rjeđe, mijenjaju se te se odvijaju u kontekstu obiteljskih druženja (Walsh, 2011, prema Visković, 2016). Slično navedenome, Keown i Palmer (2014), pronalaze kako očevi i majke provode manje vremena sa sinovima starije dobi u aktivnostima izvan kuće u odnosu na sinove mlađe dobi. Što se pak roda djeteta tiče, Pavić (2017), izvješćuje o tome kako dječaci češće prakticiraju sportske aktivnosti u odnosu na djevojčice, dok djevojčice češće s obitelji odlaze u goste. O dobi roditelja, kao karakteristici povezanoj s načinom provođenja slobodnog vremena obitelji, Keown i Palmer (2014) pronalaze kako su starije majke, u odnosu na mlađe, sklonije igranju računalnih igara sa sinovima, dok se za ostale aktivnosti, kao niti za dob oca, ne pronalazi povezanost dobi roditelja s izborom i količinom aktivnosti slobodnog vremena obitelji. Općenito, dob roditelja u odnosu na slobodno vrijeme obitelji manje je istraživana varijabla, te se češće fokus stavlja na rod roditelja. Povezano s tim, neki autori pronalaze razlike u vrstama aktivnosti slobodnog vremena obitelji u odnosu na rod roditelja. Palmer i sur. (2006, prema Visković, 2016) tako pronalaze kako djeca s očevima češće prakticiraju pokretne, taktilne i rekreacijske aktivnosti poput igara na otvorenom te računalnih igara, dok s majkama češće sudjeluju u mirnijim aktivnostima te aktivnostima verbalnog tipa. Slično tome, Pavić (2017), izvješćuje o tome kako se sportske aktivnosti češće provode u društvu oca, dok se šetnje češće odvijaju u društvu majki. Keown i Palmer (2014), potvrđuju navedene razlike, govoreći o češćim aktivnostima unutar kuće koje se provode s majkom, te češćim aktivnostima van kuće koje se provode s ocem, međutim, ukazuju na to kako su te

razlike prisutne samo kod sinova starije dobi. Uz razlike u aktivnostima, Buswell (2012) pronalazi razlike u percepciji slobodnog vremena obitelji u okviru čega govori kako očevi na slobodno vrijeme obitelji više gledaju kao na vrijeme za „biti s“ djecom i uživanje u vremenu zajedno, dok majke na slobodno vrijeme obitelji gledaju kao na „biti tamo“ za djecu te biti u mogućnosti odgovoriti na njihove potrebe. Nadalje, u istraživanjima je pažnja bila posvećivana prihodima roditelja i njihovu stupnju obrazovanja, u vezi s čime se pokazalo kako se bolje financijske prilike i viši stupanj obrazovanja roditelja podudaraju s većom ponudom ideja roditelja o tome kako korisno provesti slobodno vrijeme obitelji, kao i sviješću roditelja o tome što aktivnosti slobodnog vremena trebaju omogućiti pojedincu i obitelji (Zinnecker, 1995, prema Berc i Kokorić, 2012). Nenadić-Bilan (2014) pak pronalazi povezanost materijalnog i stambenog statusa obitelji i zajedničkog vremena članova obitelji za igru, ali ne i povezanost obrazovnog statusa roditelja niti broja članova obitelji s vremenom u zajedničkoj igri. Suprotno potonjem, (Keown i Palmer, 2014) utvrđuju kako je veći broj članova obitelji povezan s manje slobodnog vremena obitelji.

Od karakteristika djeteta, roditelja i obitelji, pitanje *količine slobodnog vremena* obitelji najčešće se povezivalo s rodom roditelja te strukturom obitelji. U skladu s time, različiti autori izvješćuju o razlici između majki i očeva u provođenju slobodnog vremena s djetetom pri čemu se navodi kako majke više vremena izdvajaju za zajedničke aktivnosti u slobodnom vremenu obitelji (Shaw, 2008, prema Berc i Kokorić, 2012; Pearson, 2008, prema Visković, 2016). Iako određen broj istraživanja govori o razlici u količini uključenosti u slobodno vrijeme obitelji između majki i očeva, druga pak ukazuju na preneglašavanje tih razlika. Zabriskie i McCormick (2003), tako ne pronalaze razlike u uključenosti u aktivnosti slobodnog vremena obitelji s obzirom na rod roditelja. Nadalje, Buswell i sur. (2012) izvješćuju o tome kako je ta razlika uočljivija kod uravnotežujućih aktivnosti slobodnog vremena, dok kada je pak riječ o bazičnim aktivnostima, očevi u gotovo jednakoj količini kao i majke sudjeluju o aktivnostima slobodnog vremena obitelji. Slično tome, Keown i Palmer (2014), ne pronalaze razlike u vremenu koji roditelji vikendom provode s djecom pri čemu izvješćuju i o većoj količini vremena koju pojedini očevi, u odnosu na majke, tijekom vikenda provode u igri s djetetom. Povezano s potonjim Roeters i sur. (2009, prema Visković, 2016) aludiraju na to kako su česti proglasi o većoj količini vremena koju

majke provode u slobodnom vremenu s djetetom preuveličani jer uključuju informacije o općenitoj angažiranosti majki oko djece, a ne samo aktivnosti u slobodnom vremenu s djetetom. Što se tiče strukture obitelji, Smith i sur. (2004, prema Horneberg i sur., 2010) pronalaze kako jednoroditeljske obitelji provode manje vremena u zajedničkim aktivnostima slobodnog vremena u odnosu na dvoroditeljske obitelji, međutim te su razlike utvrđene samo u vidu uravnotežujućih aktivnosti. Slično tome, Horneberg i sur. (2010) pronalaze kako iz perspektive djeteta nema razlika u količini slobodnog vremena jednoroditeljskih i dvoroditeljskih obitelji, barem kada je riječ o bazičnim aktivnostima. Povezano s tim, isti autori aludiraju na oprez pri polaganju od pretpostavke o manjoj uključenosti jednoroditeljskih obitelji u slobodno vrijeme, uz ukazivanje na potrebu za fokusom na kvalitetu iskustava slobodnog vremena obitelji, a ne na količinu. Ovdje dodajem kako se pretpostavka o većoj uključenosti majki u aktivnosti slobodnog vremena obitelji vezuje za rodne stereotipe prema kojima se, kako Berc i Kokorić (2012) navode, od očeva manje očekuje da sudjeluju u aktivnostima slobodnog vremena obitelji, kao što je pretpostavka o manjoj količini slobodnog vremena jednoroditeljskih obitelji povezana s idealiziranim viđenjem slobodnog vremena obitelji kao vremena koji je u svom idealnom obliku moguće ostvariti samo u kontekstu dvoroditeljskih obitelji.

Tematizirajući odnos kvalitete i količine slobodnog vremena obitelji Poff i sur. (2010) ukazuju na razlike u percepcijama roditelja i djece, pri čemu roditelji više smjeraju na kvalitetu i ostvarenje očekivanja od slobodnog vremena obitelji, dok se djeca više fokusiraju na količinu slobodnog vremena obitelji i vlastito zadovoljstvo istim. Drugi autori pak naglašavaju potrebu za stavljanjem fokusa na kvalitetu slobodnog vremena obitelji nasuprot količini. Na tragu toga, Vestergaard Mikkelsen i Stilling Blichfeldt (2015), ukazuju na čestu pogrešnu pretpostavku, a koja se nerijetko promovira kroz idealizirane slike slobodnog vremena obitelji putem medija, prema kojoj obitelji da bi bile uspješne moraju što više vremena provoditi zajedno. Također, isti autori naglašavaju kako je zasebno slobodno vrijeme svakog člana obitelji bitno te se ono i slobodno vrijeme obitelji trebaju sagledavati kao ciklički fenomeni koji se međusobno obogaćuju. Slično tome, Agate i sur. (2009), ukazuju na to kako veća količina slobodnog vremena obitelji ne podrazumijeva nužno i kvalitetnije slobodno vrijeme obitelji te da je umjesto fokusa na povećanje količine slobodnog vremena važnije fokus staviti na povećanje kvalitete, konkretnije na ostvarenje ciljeva slobodnog

vremena od kojih članovi obitelji polaze pri uključivanju u aktivnosti slobodnog vremena obitelji jer je upravo ostvarenje tih ciljeva presudno za zadovoljstvo slobodnim vremenom obitelji, pri čemu ipak na umu treba imati to da se količinu slobodnog vremena obitelji ne smije previdjeti jer obitelji koje češće prakticiraju zajedničke aktivnosti slobodnog vremena vjerojatnije će razviti vještine potrebne za oblikovanje slobodnog vremena obitelji onakvim vremenom kakvo im predstavlja zadovoljstvo. Nadalje, povezano s preporukama za fokusom na kvalitetu iskustava slobodnog vremena obitelji, neki autori ukazuju na implikacije za praksu u radu s obiteljima u kontekstu njihova slobodnog vremena, pri čemu se govori o tome kako je umjesto fokusa na količinu primjerenije staviti fokus na kvalitetu slobodnog vremena, što podrazumijeva da praktičari upoznaju ciljeve i očekivanja od kojih članovi obitelji polaze pri uključivanju u aktivnosti slobodnog vremena obitelji, a čije će ostvarivanje u značajnoj mjeri odrediti zadovoljstvo slobodnim vremenom obitelji (Agate i sur. 2009). Na tragu toga, Zabriskie i McCormick (2001) predlažu kako bi se usluge slobodnog vremena obitelji trebale više oblikovati prema karakteristikama bazičnih aktivnosti, predstavljajući češće i konzistentne aktivnosti koje bi zahtijevale učestaliju i intenzivniju interakciju među članovima, nasuprot nepredvidljivim i izazovnim iskustvima koje od članova potencijalno više zahtijevaju interakcije s okolinom nego drugim članovima obitelji. Uz vrste aktivnosti slobodnog vremena obitelji te količinu slobodnog vremena obitelji, često se fokus stavlja na istraživanje ishoda slobodnog vremena obitelji, s naglaskom na dobrobiti istog. Koje su dobrobiti slobodnog vremena obitelji do sada prepoznate detaljnije ću razraditi u idućem poglavlju.

2.3.3. Dobrobiti slobodnog vremena obitelji

Sudjelovanje u slobodnom vremenu obitelji kao cijenjenom aspektu obiteljskog života (Zabriskie i McCormick, 2001), ima pozitivne ishode za djecu, roditelje i obitelj u cjelini (Orthner i Mancini, 1991, prema Shaw i Dawson, 2003). Brojni su istraživači potvrdili povezanost slobodnog vremena obitelji i različitih pozitivnih ishoda za *obitelj*. Tako se obiteljska kohezija potvrdila kao pozitivan ishod slobodnog vremena obitelji (Wells i sur., 2004, prema Berc i Kokorić, 2012; Buswell i sur., 2012; Shaw i Dawson, 2001; Zabriskie i McCormick, 2001) pri čemu su takvi rezultati konzistentni među

različitim obiteljskim strukturama (Freeman i Zabriskie, 2003, prema Buswell i sur., 2012; Hornberger i sur., 2010) kao i obiteljima s djetetom s teškoćama u razvoju (Dodd i sur., 2009), te se slaganja javljaju i između perspektive roditelja i perspektive djeteta (Buswell i sur., 2012). Nadalje, kvalitetno provođenje slobodnog vremena obitelji daje svoj doprinos osnaživanju obiteljskog kapaciteta za konstruktivno rješavanje sukoba (Wells, 2004, prema Agate i sur., 2009), jačajući suradnju, međusobno podržavanje, povjerenje i komunikaciju među članovima obitelji (Orthner i Mancini, 1991, prema Agate i sur., 2009), te doprinosi boljoj obiteljskoj prilagodljivosti novim situacijama kao i većem sveukupnom zadovoljstvu obiteljskim životom (Wells i sur., 2004, prema Berc i Kokorić, 2012) kao i jačanju identiteta obitelji uz izgrađivanje slike obitelji kao zajedništva i utočišta (Shaw i Dawson, 2001). Što se tiče povezanosti aktivnosti slobodnog vremena obitelji sa zadovoljstvom obiteljskim životom Zabriskie i McCormick (2003), utvrdili su kako su i bazične i uravnotežujuće aktivnosti slobodnog vremena povezane sa zadovoljstvom obiteljskim životom kod roditelja, dok je kod djece povezanost potvrđena samo između bazičnih aktivnosti i zadovoljstva obiteljskim životom, što je objašnjeno time da roditelji imaju širu sliku slobodnog vremena obitelji u smislu da smjeraju na razvijanje vještina kod djece kroz slobodno vrijeme obitelji, dok djeca više polaze od potrebe za bliskošću i zajedništvom što pak više ostvaruju kroz bazične aktivnosti. Slično ovome, Agate i sur. (2009) potvrđuju zadovoljstvo slobodnim vremenom obitelji kao najznačajniji prediktor zadovoljstva obiteljskim životom. Nadalje, Poff i sur. (2010), utvrdili su kako stupanj uključenosti u slobodno vrijeme obitelji doprinosi kvaliteti interakcije članova obitelji te zadovoljstvu slobodnim vremenom, što pak implicitno doprinosi zadovoljstvu obiteljskim životom.

Uz dobrobiti slobodnog vremena obitelji za cjelokupnu obitelj, višestruko je prepoznatljiva dobrobit za *dijete* koja se očituje kroz razvijanje socioemocionalnih i organizacijskih kompetencija te usvajanje kvalitetnih navika provođenja slobodnog vremena (Buswell i sur., 2012; Zabriskie i McCormick, 2003; Visković, 2016). Povezano s percipiranim dobrobitima za dijete, roditelji najviše izvješćuju o doprinosu zajedničkih aktivnosti slobodnog vremena na poticanje zdravog i aktivnog života kod djeteta, učenje vrijednosti, s naglaskom na mogućnosti djeteta da uči kroz iskustvo (Shaw i Dawson, 2001).

Uz pozitivne implikacije slobodnog vremena obitelji na obitelj i na dijete, u literaturi se prepoznaje kako slobodno vrijeme obitelji ima pozitivne utjecaje i na partnerske odnose jačajući kvalitetu istih (Zabriskie i McCormick, 2003), dok je pak govor o dobrobitima za same *roditelje* manje zastupljen te se povezano s potonjim govori o osjećaju svrhe kod roditelja koji je povezan s participacijom u zajedničkim aktivnostima te osjećajem predanosti i odgovornosti za obitelj (Shaw i Dawson, 2001), što ukazuje na to kako se umjesto doprinosa za same roditelje češće govori o potencijalnim frustracijama i izazovima s kojima se roditelji susreću prilikom planiranja i organiziranja aktivnosti slobodnog vremena obitelji, o čemu će više biti riječi u narednom poglavlju.

2.3.4. Izazovi u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji

Slobodno vrijeme obitelji nije uvijek slobodno odabran oblik sudjelovanja, već se na njega nerijetko gleda kao na obvezu, te iako slobodno vrijeme obitelji podrazumijeva zadovoljstvo, ono može uključivati rad, povremene frustracije, te mogući nedostatak zadovoljstva svih članova obitelji (Shaw i Dawson, 2001). Na tragu toga, od strane se roditelja javlja doživljaj slobodnog vremena obitelji kao kompleksnog i ponekad kontradiktornog segmenta obiteljskog života (Shaw, 2011), u vezi s čime roditelji izvješćuju o ambivalentnosti stavova o slobodnom vremenu obitelji (Hebblethwaite, 2015). Kompleksnost slobodnog vremena obitelji vezuje se dakle za *izazove* na koje obitelj nailazi prilikom ostvarenja kvalitetnog zajedničkog slobodnog vremena, a među kojima kao najčešće, Shaw (2011) spominje stres zbog nedostatka vremena koji često rezultira umorom roditelja, neravnomjernu distribuciju posla koja podrazumijeva tradicionalnu raspodjelu poslova prema spolu pri čemu majke preuzimaju veći dio odgovornosti, analogno tome i veći dio brige za slobodno vrijeme obitelji, zatim teškoće u pronalaženju i pristupu odgovarajućim obiteljskim aktivnostima u slobodno vrijeme koje bi bile u skladu s interesima, sposobnostima i mogućnostima različitih članova obitelji, osjećaj krivnje zbog nemogućnosti osiguravanja dovoljne količine zajedničkog slobodnog vremena te nepovoljan utjecaj idealiziranih uvjerenja o slobodnom vremenu obitelji koji, uz promicanje određenog načina provođenja slobodnog vremena, promiče tradicionalnu obitelj kao idealni oblik

obitelji. Dakle, slobodno vrijeme obitelji može biti izvor dilema, ali i sukoba između članova obitelji te ne mora nužno voditi do zadovoljstva svih članova obitelji (Shaw i Dawson, 2003), u vezi s čim Berc i Kokorić (2012) pronalaze veću razinu nezadovoljstva slobodnim vremenom obitelji kod majki u odnosu na očeve. Povezano s osjećajem nezadovoljstva, neki su autori istraživali percepciju resursa koji su potrebni za unaprjeđenje kvalitete slobodnog vremena obitelji. Prema Berc i Kokorić (2012), pokazalo se kako veći udio roditelja ne percipira potrebu za različitim dodatnim resursima za unaprjeđenje slobodnog vremena obitelji, a među roditeljima koji navode potrebu za dodatnim resursima najčešće se spominje novac, zatim vrijeme te naposljetku pomoć u kući, na što češće upozoravaju majke (Berc i Kokorić, 2012). Djeca pak potrebne resurse procjenjuju drugačije od roditelja, pa tako najpotrebnijim percipiraju vrijeme, potom osobni angažman i angažman roditelja, te naposljetku novac (Berc i Kokorić, 2012). Ukratko, različiti izazovi vezuju se za fenomen slobodnog vremena obitelji, a dio njihova rješenja može se tražiti u inicijativama socijalne politike, u smislu promjena strukture i organizacije plaćenih poslova, fleksibilnijeg radnog vremena i slično, te njegovanjem kritičkog pristupa slobodnom vremenu obitelji (Shaw, 2011) kojim se slobodno vrijeme obitelji razmatra u kontekstu sociokulturnog i ekonomskog kapitala, pitanja roda (Kloeze, 1999) i drugih identitetskih markera te utjecaja idealiziranih slika obitelji i idealiziranog slobodnog vremena obitelji na samu obitelj (Shaw, 2011).

Nakon osvrta na aktivnosti slobodnog vremena obitelji, dobrobiti istog, te na izazove s kojima se obitelj susreće u njegovu ostvarivanju, fokus sužavam na slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, s obzirom da će potonje biti istraživano u empirijskom dijelu rada.

2.4. Slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju

Obitelji s djetetom s teškoćama teže ka stvaranju što veće uključenosti djece u obiteljske aktivnosti kao i kreiranju zajedničkih obiteljskih iskustava (Bagby i sur., 2012, prema Boyd i sur., 2014), prepoznajući važnost slobodnog vremena obitelji kao bitnog fenomena koji doprinosi kvaliteti obiteljskog života (Matchavish i Schleien,

1998). Prije govora o načinu provođenja slobodnog vremena obitelji s *djetetom s teškoćama u razvoju*¹, kompleksnosti toga fenomena i temama koje su u području slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju bile istraživane, najprije ću se osvrnuti na pitanje koliko je kontekst slobodnog vremena obitelji s teškoćama u razvoju bio predmetom istraživačkog interesa.

2.4.1. *Slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju kao predmet istraživačkog interesa*

Slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju dugo nije bio predmet istraživačkog interesa. U kontekstu *istraživanja obitelji s članovima s teškoćama u razvoju* fokus se više stavljao na prepreke i poteškoće s kojima se obitelji suočavaju, te se tek u novije vrijeme interes pomiče prema faktorima koji olakšavaju obiteljske prilagodbe teškoćama, u okviru čega se i slobodno vrijeme obitelji prepoznaje kao jedan od takvih faktora (Glidden, 1993, Krauss, 1993, Singer, 2002; sve prema Matchvish i Schleien, 2004). Što se tiče *istraživanja slobodnog vremena*, tijekom godina brojna su se istraživanja fokusirala na dobrobiti slobodnog vremena, ali se naglasak stavljao na ekonomsku učinkovitost i upravljanje slobodnim vremenom, a manje na neekonomske koristi slobodnog vremena za pojedince i za obitelj (Driver i Peterson, 1986, prema Matchvish i Schleien, 1998). Postepenim porastom istraživanja dobrobiti slobodnog vremena za pojedince, u kontekstu *istraživanja slobodnog vremena osoba s teškoćama u razvoju* sve se više istraživala terapijska rekreacija i njene dobrobiti za osobe s teškoćama u razvoju što se vezalo za uključenost osoba s teškoćama u razvoju u terapijske rekreativne programe i usluge, a manje se znalo o dobrobitima slobodnog vremena obitelji kod obitelji koje uključuju osobu s teškoćama u

---

¹ Za potrebe ovoga rada koristit ću sintagmu *djeca s teškoćama u razvoju* pozivajući se na OECD-ovu međunarodnu klasifikaciju teškoća (2005), koju je preuzeo i Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 07/17), a prema kojoj se teškoće dijele na teškoće u razvoju, zatim na teškoće u učenju, probleme u ponašanju i emocionalne probleme te na teškoće uvjetovane odgojnim, socijalnim, ekonomskim, kulturalnim i jezičnim čimbenicima. „Dijete s teškoćama u razvoju je dijete koje zbog tjelesnih, senzoričkih, komunikacijskih, govorno-jezičnih ili intelektualnih teškoća treba dodatnu podršku za učenje i razvoj, kako bi ostvarilo najbolji mogući razvojni ishod i socijalnu uključenost“ (Zakon o socijalnoj skrbi, NN 130/17).

razvoju (Levitt, 1991, Schleier i sur., 1993, Schleier i sur., 1997; sve prema Matchvish i Schleien, 1998). U području *slobodnog vremena obitelji* fokus je pak dugo bio na bjelačkoj obitelji srednje klase te se tek u novije vrijeme prepoznavanjem vrijednosti različitih obiteljskih struktura pažnja više posvećuje i slobodnom vremenu obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju (Matchvish i Schleien, 2004). Uz to, sve veći porast interesa za područje slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju povezan je s promjenom odnosa prema osobama s teškoćama u razvoju i obiteljima koje su uključivale osobe s teškoćama u razvoju. Povijesno gledano osobe s teškoćama nisu uživale jednaka prava i mogućnosti kao drugi pojedinci u društvu (Hutchison i McGill, 1992, Taylor i sur., 1989; sve prema Matchvish i Schleien, 2004). Prisutna praksa institucionaliziranja osoba s teškoćama u razvoju značila je ograničena obiteljska iskustva (Landesman i Vietze, 1987, prema Matchvish i Schleien, 2004), te je tek postepeno promjenom pogleda na obitelj s djetetom s teškoćama, koja je podrazumijevala prestanak percipiranja istih kao disfunkcionalnih (Glidden, 1993, prema Matchvish i Schleien, 2004), jačao zahtjev za uslugama koje afirmiraju prava osoba s teškoćama na život u obitelji, što je impliciralo širenje prakse deinstitutionalizacije (Bradley i sur., 1992, Kagan i sur., 1987, Singer i Powers, 1993; sve prema Matchvish i Schleien, 2004). Posljedično, rastao je i zahtjev za većim znanjem o obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, analogno tome i slobodnom vremenu istih s ciljem promicanja participacije djece s teškoćama u razvoju u obitelji i izvan nje (Matchvish i Schleien, 2004). Dakle, postepenim prepoznavanjem važnosti slobodnog vremena obitelji, te promjenom pogleda na osobe s teškoćama u razvoju, analogno tome i na obitelji s osobama s teškoćama u razvoju, slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju postaje češćim predmetom interesa istraživača. U fokusu istraživačkog interesa najviše su bile vrste i učestalost aktivnosti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, izazovi u ostvarivanju istog te dobrobiti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju.

2.4.2. *Aktivnosti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju*

U kontekstu provođenja slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju najveći je fokus istraživanja bio stavljen na istraživanje preferiranih *vrsta*

aktivnosti slobodnog vremena te *razlika* u učestalosti i vrstama aktivnosti slobodnog vremena obitelji između obitelji s djetetom prosječnog razvoja i obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju. Na tragu toga, prema Matcavish i Schleien (2000), najučestalijim aktivnostima slobodnog vremena kod obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju pokazale su se aktivnosti svrstane pod kategoriju fizičkih aktivnosti poput plivanja, zatim pasivne aktivnosti poput gledanja televizije, te naposljetku aktivnosti poput odlaska u goste. Axelsson i Wilder (2014) izvješćuju o tome kako su obitelji s djetetom s više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkom razvoju češće prakticirale bazične aktivnosti, odnosno aktivnosti mirnijeg tipa unutar kuće, u odnosu na obitelji s djetetom prosječna razvoja, koje su pak češće sudjelovale u aktivnostima izvan kuće. Navedene rezultate o rjeđem prakticiranju aktivnosti poput odmora, od strane obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, potvrđene su i kod istraživanja slobodnog vremena obitelji s djetetom s poremećajem iz autističnog spektra (Rodger i Umaibalan, 2011), pri čemu se utvrdilo rjeđe prakticiranje zabava, proslava i odlazaka na odmor, odnosno uravnotežujućih aktivnosti, od strane obitelji s djetetom s poremećajem iz autističnog spektra, što su autori objasnili opterećenošću roditelja zahtjevom za dodatnim planiranjima te mogućim nedostatkom formalne i neformalne podrške obitelji s djetetom s poremećajem iz autističnog spektra. Suprotno gore navedenim identificiranim razlikama u količini i vrstama aktivnosti slobodnog vremena obitelji između obitelji s djetetom prosječna razvoja i obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, Dodd i sur. (2009) ne pronalaze razlike u stupnju participacije u aktivnostima slobodnog vremena obitelji između navedenih tipova obitelji, ukazujući na jednaku participaciju u bazičnim i u uravnotežujućim aktivnostima slobodnog vremena, kao što niti Matcavish i Schleien (2004) ne pronalaze razlike u učestalosti aktivnosti unutar i aktivnosti izvan kuće kod obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju. Također, za razliku od ranije spomenutih nalaza o rjeđem prakticiranju aktivnosti izvan kuće, Downs (2008), izvještava o širokom dijapazonu takvih aktivnosti, navodeći aktivnosti poput skakanja na trampolinu, odlaska na plažu ili kampiranja kao često prakticirane aktivnosti kod obitelji s djetetom s više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkom razvoju. Dakle, na pitanje kako i koliko obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju provode zajedničko slobodno vrijeme autori su dobivali različite, i oprečne rezultate, pri čemu su neki rezultati išli u prilog češćem prakticiranju bazičnih aktivnosti te manjoj količini

vremena provedenom u uravnotežujućim aktivnostima, dok u sklopu drugih rezultata te razlike nisu potvrđene. Valja također reći da, dok su se neka istraživanja bavila pitanjem je li riječ o češćem prakticiranju bazičnih ili uravnotežujućih aktivnosti slobodnog vremena obitelji, pitanje stupnja interakcije među članovima obitelji prilikom tih aktivnosti ostalo je van fokusa interesa.

Uz razlike u načinu i učestalosti provođenja slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju i obitelji s djetetom prosječna razvoja istraživane su i razlike u roditeljskim percepcijama dobrobiti slobodnog vremena obitelji i ciljevima od kojih polaze pri organiziranju istog. Povezano s tim, Matcavish i Schleien, (1998) ukazuju na to kako roditelji djeteta s teškoćama u razvoju, u odnosu na roditelje djeteta prosječna razvoja, više naglašavaju one aktivnosti koje su usmjerene na razvoj djetetovih vještina te općenito stavljaju veći naglasak na zajedničko slobodno vrijeme obitelji naspram aktivnosti slobodnog vremena pojedinog člana obitelji, što se objašnjava nedostatkom vlastitog slobodnog vremena djeteta s teškoćama u razvoju, a što je izraženije u starijoj dobi djeteta te povezano s nedostatkom aktivnosti prilagođenih djetetovoj teškoći. Novija istraživanja, kod govora o ciljevima od kojih roditelji polaze pri planiranju i organiziranju slobodnog vremena obitelji, ne ispituju razlike u tim ciljevima između navedenih tipova obitelji, već izvješćuju o roditeljskoj perspektivi o ishodima slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, na što ću se više osvrnuti u poglavlju 2.4.5.

Nadalje, dio fokusa u istraživanjima bio je usmjeren na povezanost vrsta i količine aktivnosti slobodnog vremena obitelji s karakteristikama djeteta, roditelja i obitelji, te brojem članova obitelji koji sudjeluju u aktivnostima slobodnog vremena obitelji. Dob djeteta, vrsta i stupanj teškoće djeteta te rod roditelja bili su tematizirani u odnosu na slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, dok su primjerice rod djeteta, dob, stupanj obrazovanja i prihodi roditelja, te broj članova obitelji istraživani kao čimbenici povezani s participacijom djece s teškoćama u razvoju u aktivnostima slobodnog vremena općenito, bez eksplicitnog izdvajanja aktivnosti slobodnog vremena koje dijete provodi s obitelji. Što se tiče dobi djeteta, Axelsson i Wilder (2014) izvješćuju o tome kako se stupanj participacije u aktivnostima slobodnog vremena obitelji pokazao većim kod djece mlađe dobi, te ukazuju na razlike u vrstama

aktivnosti slobodnog vremena obitelji s obzirom na dob djeteta pri čemu su obitelji s djetetom s teškoćama mlađe dobi češće prakticirale aktivnosti poput čitanja priča i ljuljanja na ljuljački, dok su računalne igrice, igranje s ljubimcima te šetnje bili češća praksa kod obitelji sa starijom djecom. Povezano s pitanjem roda djeteta, Law i sur. (2004) utvrdili su kako su djevojčice češće sudjelovale u aktivnostima socijalnog tipa, a dječaci češće u aktivnostima koje su zahtijevale fizički napor. Nadalje, što se pak vrste teškoće tiče, Segal (2011), govori o nepostojanju razlika u ciljevima od kojih roditelji polaze pri organiziranju slobodnog vremena obitelji između obitelji s djetetom s deficitom pažnje/hiperaktivnim poremećajem te obitelji s djetetom s motoričkim poremećajem. Law i sur. (2004) ukazali su pak na to da vrsta teškoće djeteta manje određuje participaciju djeteta, u odnosu na demografske varijable obitelji, rod djeteta te stupanj fizičkog funkcioniranja djeteta. Kada je riječ o stupnju teškoće, Axelsson i Wilder (2014) izvješćuju o povezanosti stupnja teškoće djeteta s manjim sudjelovanjem djeteta u aktivnostima slobodnog vremena obitelji, dok Matcavish i Schleien (2004) govore o tome kako je veći stupanj teškoće djeteta zahtijevao sudjelovanje manjeg broja članova obitelji u aktivnostima slobodnog vremena obitelji kako bi aktivnosti bile uspješne. Istražujući povezanost roda roditelja s aktivnostima slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, Matcavish i Schleien (2004) izvješćuju o češćoj uključenosti majki u slobodno vrijeme obitelji. Prihodi roditelja, stupanj obrazovanja roditelja te obiteljska struktura također su se pokazali povezanim s participacijom djece s teškoćama u aktivnostima slobodnog vremena, u vidu da je broj različitih aktivnosti slobodnog vremena bio manji kod nižeg obiteljskog prihoda, kod roditelja s nižim stupnjem obrazovanja te kod jednoroditeljskih obitelji (Law i sur, 2006), dok se dob roditelja i broj članova obitelji nisu pokazali značajno povezanim sa stupnjem participacije djeteta u aktivnostima slobodnog vremena (Law i sur, 2006). Kada je pak riječ o broju članova obitelji koji sudjeluju u aktivnostima slobodnog vremena obitelji, prema Matcavish i Schleien (2000) utvrđeno je kako aktivnosti slobodnog vremena ne uključuju uvijek sve članove obitelji, pri čemu je primjerice aktivnost plivanja češće uključivala veći broj, a aktivnosti poput šetnji ili vožnji bicikla manji broj članova obitelji, te su aktivnosti slobodnog vremena tijekom tjedna češće bile prakticirane od strane manjeg, a vikendom od strane većeg broja članova obitelji.

S obzirom na to da različiti autori kod govora o slobodnom vremenu obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju ukazuju na izazove ostvarivanja istog, te pozivajući se na raniji govor o čestom zalaženju slobodnog vremena obitelji u sferu poluslobodnog ili neslobodnog vremena, nakon uvida u dosadašnje spoznaje o načinima provođenja slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, u idućem poglavlju govorit ću o izazovima u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju u smislu sagledavanja slobodnog vremena obitelji u kontekstu otežanih obiteljskih rutina, odnosno njegova sagledavanja kao često poluslobodnog vremena koje zahtjeva mnogo truda, planiranja i pripreme.

2.4.3. Izazovi u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju

Kada se govori o slobodnom vremenu obitelji s djetetom s teškoćama nerijetko se govori o otežanim obiteljskim rutinama koje gravitiraju oko teškoća djeteta (Boyd i sur., 2014), što je analogno poimanju slobodnog vremena obitelji kao poluslobodnog ili čak neslobodnog vremena. Dakle, slobodno vrijeme obitelji nerijetko se vrti oko potreba djeteta, prije nego potreba obitelji kao cjeline, što ponekad može podrazumijevati isključenje zadovoljavanja potreba ostalih članova obitelji (Boyd i sur., 2014). Uz to, slobodno vrijeme zahtijeva mnogo planiranja i priprema od strane roditelja, što Segal (2011) povezuje s terminom predanosti roditelja da svoje interese podrede djetetovim te svoje zadovoljstvo pronađu u zadovoljstvu djeteta iz čega zaključujem da je iz perspektive roditelja slobodno vrijeme obitelji nerijetko poluslobodno ili čak neslobodno vrijeme jer ono za njih često predstavlja posredno, a ne neposredno zadovoljstvo, čime ne odgovara kriteriju slobodnog vremena prema Polić i Polić (2009). S ciljem boljeg razumijevanja slobodnog vremena obitelji kao vremena koje često zalazi u sferu poluslobodnog, valja se prisjetiti kako Shaw i Dawson, (2011) kada govore o tome koliko se slobodno vrijeme obitelji može odrediti kao slobodno, slobodno vrijeme obitelji određuju kao namjerno vrijeme, kao vrijeme koje je planirano i provedeno kako bi se postigli određeni ciljevi, odnosno kao vrijeme koje je intencionalno usmjereno zadovoljavanju potreba članova obitelji. Takvo poimanje slobodnog vremena potvrđuje se i u kontekstu slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju. Naime,

Segal, (2011) o slobodnom vremenu obitelji govori u terminu predanosti izvještavajući o ključnim ciljevima od kojih roditelji polaze pri organiziranju i provođenju aktivnosti slobodnog vremena obitelji, pri čemu se potreba za zajedništvom, a koja se vezuje za opuštajuće i neobavezne aktivnosti, zatim dijeljenje osobnog života s drugima, te osiguravanje iskustva učenja za dijete, navode kao najvažniji. Slično tome, Downs (2008) govori o prilikama za sreću, trenucima osjećaja prosječnosti te osjećaja kontrole nad životom i okruženjem kao ciljevima koji se imaju u vidu pri provođenju slobodnog vremena obitelji.

Dakle, s namjerom ostvarivanja ciljeva koje očekuju od slobodnog vremena obitelji roditelji ulažu trud u planiranje i organiziranje zajedničkih iskustava u slobodnom vremenu obitelji što nerijetko predstavlja jedan vid *izazova* s kojima se susreću u kontekstu ostvarivanja slobodnog vremena obitelji. Na tragu navedenoga govore Shaw i Dawson (2001), ukazujući na to kako slobodno vrijeme obitelji ne podrazumijeva samo ostvarenje pozitivnih ishoda, već ono kao kompleksan i ponekad kontradiktoran fenomen obiteljskog života podrazumijeva i suočavanje obitelji s izazovima. Povezano s tim, potrebu za dodatnim planiranjem i pronalaženjem potrebnih resursa za ostvarenje slobodnog vremena, kao i balansiranje između posla i slobodnog vremena roditelji mogu percipirati opterećujuće (Mactavish i Schleien, 2004). Uz to, kao često spomenut izazov navodi se poteškoća u pronalaženju odgovarajućih aktivnosti koje bi odgovarale različitim interesima i sposobnostima članova obitelji, osobito djetetu s teškoćama u razvoju (Mactavish i Schleien, 2004). Nadalje, Rodger i Umaibalan, (2011) izvješćuju o izostanku formalne i neformalne podrške obiteljima s djetetom s poremećajem iz autističnog spektra kao nečemu što otežava ostvarivanje aktivnosti slobodnog vremena obitelji. DeGrace (2004), pak govori o tome kako teškoće u participaciji u zajedničkim aktivnostima kod obitelji s djetetom s poremećajem iz autističnog spektra mogu voditi do osjećaja nezadovoljstva roditelja, osobito osjećaja krivnje, zatim do otežanog ostvarivanja dobrobiti obitelji te nepovoljnog utjecaja na obiteljski identitet uključujući teškoće u ostvarivanju instrumentalnih ciljeva. Na tragu rečenoga, zaključujem kako u kontekstu obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju pri razmatranju slobodnog vremena obitelji treba razumjeti izazove koji mogu otežavati uključivanje članova obitelji u aktivnosti slobodnog vremena obitelji, ali umjesto korištenja istih kao opravdanja za nedovoljno uključivanje obitelji u zajedničke aktivnosti, fokus treba staviti na načine na

koji obitelji kreiraju prilagodbe i strategije u cilju olakšavanja sudjelovanja u aktivnostima slobodnog vremena obitelji, odnosno na načine uspješnog balansiranja između svakodnevnih obveza i zadovoljavanja potreba za odmorom i zajedništvom. Naime, polazeći od pretpostavke kako obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju uspješno koriste strategije kojim se osiguravaju dobrobiti slobodnog vremena obitelji, umjesto sagledavanja izazova s kojim se obitelji suočavaju kroz prizmu djetetove teškoće kao i polaznja od pretpostavke o manjoj mogućnosti uključivanja obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju u slobodno vrijeme obitelji, u usporedbi s obitelji s djetetom prosječna razvoja, otvara se veći prostor za sagledavanje dobrobiti slobodnog vremena za sve članove obitelji, analogno tome i načina na koji slobodno vrijeme obitelji može predstavljati slobodno vrijeme svakoga člana obitelji, a ne, kao što je to češće slučaj, samo djeteta s teškoćama u razvoju. Ovdje ukazujem na to kako je u korištenoj literaturi o slobodnom vremenu obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju govor o navedenim strategijama manje zastupljen. Ipak, u usporedbi s literaturom o slobodnom vremenu obitelji općenito, literatura o obiteljskim aktivnostima u obiteljima s djetetom s teškoćama u razvoju, a u okviru kojih se spominju i aktivnosti slobodnog vremena obitelji, odmak čini u smjeru ka navedenim strategijama. Stoga ću u idućem poglavlju tematizirati strategije osiguravanja slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju.

2.4.4. Strategije osiguravanja slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju

Na izazove povezane s organiziranjem i provođenjem slobodnog vremena obitelji, obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju odgovaraju kreiranjem *strategija* koje olakšavaju sudjelovanje u aktivnostima slobodnog vremena obitelji (Dodd i sur., 2009). Prije svega, riječ je o pažljivom planiranju kako bi se osigurao prostor i vrijeme da bi obitelj mogla biti zajedno (Segal, 2011). Također, s ciljem uključivanja svih članova obitelji u zajedničko slobodno vrijeme, obitelji prakticiraju strategije poput pripremanja različite hrane, pomagala, planiranja alternativnih planova, planiranja lokacije, vremena i sudionika u aktivnostima ili pak strukturiraju dnevne rutine na način da djeci olakšaju nošenje s potencijalno neugodnim podražajima (Bagby i sur., 2012, prema Boyd i sur.,

2014). Obitelji s djetetom s poremećajem iz autističnog spektra često provjeravaju i nadziru količinu podražaja u okruženju te osiguravaju rutine s ciljem povećanja predvidljivosti iskustava (Schaaf i sur., 2011). Povezano s tim strategijama, DeGrace i sur. (2014), govore o roditeljskom polaženju od faze osjećaja paraliziranosti preko faze istraživanja, koju karakterizira traženje informacija, proučavanje te traženje smisla od strane roditelja, pa do faze primjene koja podrazumijeva poduzimanje akcija, a koja je povezana s osjećajem samopouzdanja, refleksivnosti i nade kod roditelja. Osjećaj kompetentnosti i samopoštovanja kod roditelja, Kraljević (2010) povezuje sa socijalnom podrškom roditeljima s djetetom s teškoćama u razvoju, koja između ostalog, podrazumijeva razmjene iskustava među roditeljima djece s teškoćama u razvoju, a koja značajno doprinosi tome da roditelji prepoznaju svoje potencijale. Na tragu svega rečenoga, nameće se zaključak kako uspješnim balansiranjem između svakodnevnih obaveza i aktivnosti slobodnog vremena obitelji mogu se osigurati dobrobiti slobodnog vremena obitelji.

2.4.5. Dobrobiti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju

Obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju ulažu trud u ostvarivanje zajedničkog slobodnog vremena, fleksibilno razvijajući strategije koje doprinose uspješnosti aktivnosti slobodnog vremena obitelji, što implicira pozitivnim ishodima za sve članove obitelji (Dodd i sur., 2009). U kontekstu istraživanja slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, dobrobiti aktivnosti slobodnog vremena obitelji često su bile predmetom istraživanja, međutim veći dio istraživanja fokus je stavljao na dobrobiti aktivnosti slobodnog vremena obitelji za *dijete s teškoćama u razvoju*. Na fokus na ishodima za dijete s teškoćama u razvoju ukazuje i Larson (2006, prema Rodger i Umaibalan, 2011) kada govori o tome kako su obiteljske aktivnosti češće organizirane prema potrebama djeteta nego prema potrebama obitelji predstavljajući tada moguću barijeru zajedničkim obiteljskim aktivnostima. Slično tome, Boyd i sur. (2014) izvješćuju o češćem istraživanju dobrobiti slobodnog vremena obitelji za dijete s poremećajem iz autističnog spektra u odnosu na dobrobiti za cijelu obitelj. Na tragu toga, u okviru roditeljske percepcije dobrobiti slobodnog vremena obitelji za dijete s teškoćama u razvoju, kao najvažnije dobrobiti navode se osjećaj zajedništva i pripadanja kod djeteta, razvoj vještina djeteta, razvoj samopouzdanja i pozitivnog samopoimanja

djeteta te iskustvo zabave kao i djetetovo odmicanje od stresnog iskustva (Mactavish i Schleien, 1998; Mactavish i Schleien, 2004).

Uz govor o dobrobitima slobodnog vremena obitelji za dijete s teškoćama u razvoju, prisutan je i govor o dobrobitima aktivnosti slobodnog vremena obitelji za cijelu *obitelj* pri čemu se obiteljska participacija u aktivnostima slobodnog vremena opisuje kao prilika za trenutke ispunjene srećom (Downs, 2008), te kao način ponovnog uspostavljanja smisla onoga što je u životu važno kao i način poboljšanja komunikacije među članovima obitelji (Mactavish i Schleien, 2004), kao način povezivanja članova obitelji te razvijanja kvalitete obiteljskog života (Mactavish i Schleien, 1998).

Kod govora o dobrobitima slobodnog vremena obitelji za same *roditelje*, Downs (2008) izvještava o iskazima roditelja koji aktivnosti slobodnog vremena opisuju kao značajne i korisne za osjećaj vlastite roditeljske učinkovitosti, osjećaj prosječnosti te osjećaj kontrole nad životom i okolinom, pri čemu se za razliku od istraživanja koja ukazuju na stres i frustracije roditelja (DeGrace, 2004), ovdje ukazuje na roditeljske prilike da prakticiraju aktivnosti koje im pružaju zadovoljstvo, a koje su prakticirali i prije rođenja djeteta kao i o strategijama kojima roditelji uspješno prilagođavaju vremenske i druge okolnosti aktivnosti slobodnog vremena obitelji s ciljem dijeljenja s djetetom nečega u čemu već i sami uživaju.

Dakle, u kontekstu istraživanja dobrobiti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju govori se o dobrobitima za cjelokupnu obitelj, dijete s teškoćom u razvoju ili roditelje, uz izostanak govora o dobrobitima za druge članove obitelji. Konkretnije, što se tiče nalaza o potencijalnim dobrobitima slobodnog vremena obitelji za *braću i sestre djeteta s teškoćama u razvoju* primjećujem kako oni izostaju. Inače spominjani pozitivni ishodi imanja brata ili sestre s teškoćama (Leutar i Oršulić, 2015), poput većeg razumijevanja i tolerancije prema drugima (Grossman, 1975, prema Donald i sur., 1985), veće socijalne zrelosti i odgovornosti (Schreiber i Feeley, 1965, prema Donald i sur., 1985), te većeg stupnja empatije u odnosu na vršnjake koji nemaju brata ili sestru s teškoćama (Macks and Reeve, 2007, prema Hannon, 2014), nisu spominjani u kontekstu slobodnog vremena obitelji. Umjesto toga, govori se o tome kako roditelji općenito manje vremena posvećuju djetetu prosječna razvoja, u usporedbi s vremenom koje posvećuju djetetu s teškoćama, te kako braća i sestre djeteta s teškoćom češće

slobodno vrijeme obitelji provode s jednim roditeljem odvojeno, u vrijeme kada je drugi roditelj posvećen djetetu s teškoćama, uz što se izvješćuje o osjećaju manje vrijednosti (Schaaf i sur. 2011) te osjećaju izoliranosti od roditelja (Tozer, 1996, prema Jakab Wagner i sur., 2006) kod braća i sestara djeteta s teškoćama zbog manje količine vremena koje im roditelji posvećuju.

Na tragu iznesenoga, ukazujem na to da kada je riječ o dobrobitima slobodnog vremena obitelji, dobrobiti koje se prepoznaju za dijete s teškoćama u razvoju ukazuju na vrijednost slobodnog vremena obitelji za dijete u vidu poticanja djetetova razvoja i osiguravanja zabave, što implicira kako je slobodno vrijeme obitelji češće slobodno vrijeme za dijete s teškoćama u razvoju nego što je slučaj kod roditelja ili drugih članova obitelji, koji slobodno vrijeme obitelji češće doživljavaju kao poluslobodno ili neslobodno. Ipak, u istraživanjima slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju izostaje perspektiva djeteta kao i pitanje koliko dijete s teškoćama u razvoju i drugi članovi obitelji sudjeluju u planiranju slobodnog vremena obitelji, analogno tome i pitanje koliko aktivnosti slobodnog vremena obitelji uistinu predstavljaju slobodno vrijeme za dijete s teškoćama u razvoju.

Ukratko, slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju predstavlja bitan i kompleksan fenomen obiteljskog života pri čemu se obitelj susreće s različitim izazovima u ostvarivanju željenih ciljeva zajedničkog slobodnog vremena pa analogno tome i s potrebom za razvijanjem strategija kojima bi se osigurali pozitivni ishodi slobodnog vremena obitelji za obitelj kao cjelinu i za svakog njenog člana.

Iskustvo slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, konkretnije način na koji obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju provode svoje slobodno vrijeme, izazovi s kojima se pritom susreću, strategije koje roditelji koriste za ostvarivanje zajedničkog slobodnog vremena, roditeljski doživljaj slobodnog vremena obitelji kao i percepcija dobrobiti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju bit će predmetom empirijskog dijela rada. Stoga u daljnjem tekstu slijedi opis metodologije rada.

3. EMPIRIJSKI DIO RADA

3.1. Metodologija istraživanja

3.1.1. Cilj istraživanja i istraživačka pitanja

U kontekstu dosadašnjih istraživanja slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju istraživane su vrste i učestalost aktivnosti slobodnog vremena obitelji, pri čemu su često vršene usporedbe načina na koji obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju provode slobodno vrijeme u odnosu na obitelji s djetetom prosječna razvoja. Na pitanje kako i koliko obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju provode zajedničko slobodno vrijeme autori su dobivali različite rezultate, pri čemu su neki rezultati išli u prilog rjeđem prakticiranju uravnotežujućih aktivnosti u odnosu na obitelji s djetetom prosječna razvoja (Rodger i Umaibalan, 2011; Axelsson i Wilder, 2014), dok u sklopu drugih istraživanja te razlike nisu potvrđene (Dodd i sur., 2009). Za razliku od vrsta i učestalosti aktivnosti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, pitanje stupnja interakcije članova obitelji u aktivnostima slobodnog vremena obitelji ostalo je van fokusa interesa istraživača. Uz načine provođenja slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju u fokusu istraživanja bili su izazovi u ostvarivanju istog u vezi s čime se ističe opterećujuća potreba za dodatnim planiranjem i balansiranjem između posla i slobodnog vremena obitelji, pronalaženjem potrebnih resursa za ostvarenje slobodnog vremena obitelji, te poteškoće u pronalaženju odgovarajućih aktivnosti slobodnog vremena obitelji (Mactavish i Schleien, 2004). Dobrobiti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju također su bile istraživane, međutim fokus je najviše bio na dobrobitima za dijete s teškoćama u razvoju, pa su tako spominjani razvoj vještina djeteta, razvoj samopouzdanja i pozitivnog samopoimanja djeteta te iskustvo zabave za dijete (Mactavish i Schleien, 1998; Mactavish i Schleien; 2004). Uz to, prepoznate su i dobrobiti za cijelu obitelj, poput razvoja obiteljskih odnosa, kohezije te zadovoljstva obiteljskim životom (Mactavish i Schleien; 2004), dok je manje bio zastupljen govor o dobrobitima za roditelje, a prepoznavanje dobrobiti za braću i sestre djeteta s teškoćama u razvoju je izostalo. Mišljenja sam kako bi u narednim istraživanjima slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju fokus, umjesto na načine na koje se

obitelj s djetetom s teškoćama u razvoju razlikuje od obitelji s djetetom prosječna razvoja u provođenju slobodnog vremena, više trebao staviti na načine uspješnog organiziranja i provođenja slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, odnosno na načine na koje aktivnosti slobodnog vremena obitelji mogu doprinijeti svim članovima, pri čemu bi pažnju, osim na dobrobiti slobodnog vremena obitelji za dijete s teškoćama u razvoju i za cijelu obitelj, valjalo posvetiti i dobrobitima za druge članove obitelji, prije svega roditelje te braću i sestre djeteta s teškoćama u razvoju.

Cilj ovog istraživanja je dobiti uvid u iskustvo slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju iz roditeljske perspektive. Na temelju tog cilja proizlaze sljedeća istraživačka pitanja:

1. Na koji način obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju provode slobodno vrijeme?
2. S kojim se izazovima roditelji djece s teškoćama u razvoju susreću u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji?
3. Koje strategije roditelji djece s teškoćama u razvoju koriste za ostvarivanje slobodnog vremena obitelji?
4. Kako roditelji djece s teškoćama u razvoju percipiraju dobrobiti slobodnog vremena obitelji i doživljavaju li slobodno vrijeme obitelji kao slobodno vrijeme?

3.1.2. Način provođenja istraživanja

Istraživanje sam provela intervjuiranjem ispitanica tijekom svibnja 2018. godine. Ispitanice sam intervjuirala individualno, a prosječno trajanje intervjuja bilo je 30 minuta. Šest ispitanica intervjuirala sam u njihovom obiteljskom domu, dvije u lokalnom kafiću, a jednu u lokalnom obiteljskom centru. Prije početka intervjuja ispitanice sam obavijestila o cilju i koristima istraživanja, trajanju intervjuja, snimanju intervjuja diktafonom, pravom na odustajanje od sudjelovanja te mogućnošću uvida u rezultate istraživanja ukoliko to zatraže. Ispitanice su potpisale suglasnost (Prilog 1)

kojom su potvrdile dobrovoljno sudjelovanje i upoznatost s pojedinostima istraživanja. Intervjue sam snimala diktafonom na mobilnom uređaju s ciljem njihovog doslovnog prepisivanja, odnosno transkripcije. Transkribirala sam ih, prilikom čega sam ih anonimizirala, odnosno označila ih pseudonimima te izbacila podatke koji bi mogli narušiti anonimnost ispitanica.

3.1.3. Uzorak

Uzorak istraživanja čini devet ispitanica, odnosno devet majki djeteta s teškoćama u razvoju (N=9). Uzorak je prigodan, neprobabilistički. Dob ispitanica kreće se u rasponu od 32 do 49 godina. Sedam ispitanica je iz većeg hrvatskog grada, a dvije su ispitanice iz manjeg (u Tablici 1 za veći grad koristila sam oznaku VG, a za manji MG). Pet ispitanica ima dvoje djece, tri imaju jedno, a jedna ispitanica ima troje djece. Osam ispitanica ima jedno dijete s teškoćama u razvoju, a jedna ima dvoje. Četiri ispitanice imaju dijete s poremećajem iz autističnog spektra, dvije imaju dijete s cerebralnom paralizom, dvije dijete s više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkom razvoju, jedna dijete sa sindromom kromosomske delecije, a jedna ima dijete s deficitom pažnje/hiperaktivnim poremećajem. Sedmero djece s teškoćama u razvoju je muškog roda, a troje ženskog. Dob djece s teškoćama u razvoju kreće se od 5 do 17 godina. Tablica 1. Prikazuje obilježja ispitanica koja uključuju dob ispitanica, mjesto stanovanja, broj djece u obitelji, broj djece s teškoćama u razvoju, teškoću djeteta, rod djeteta s teškoćama u razvoju i dob djeteta s teškoćama u razvoju. Podaci su prikazani tablično s ciljem jednostavnijeg praćenja analize rezultata.

Tablica 1 Obilježja uzorka ispitanica

Oznaka ispitanice	Dob ispitanice	Mjesto stanovanja	Broj djece u obitelji	Broj djece s teškoćama u razvoju	Teškoća djeteta	Rod djeteta s teškoćama u razvoju	Dob djeteta s teškoćama u razvoju
M1	35	VG	2	1	Više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkom razvoju	ž	7
M2	40	VG	2	1	Cerebralna paraliza ²	m	16
M3	39	VG	1	1	Poremećaj iz autističnog spektra ³	m	8
M4	32	VG	2	1	Poremećaj iz autističnog spektra	m	8
M5	37	VG	3	2	Cerebralna paraliza	ž	17
					Deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj ⁴	m	15
M6	39	VG	1	1	Sindrom kromosomske delecije ⁵	m	13
M7	36	VG	1	1	Poremećaj iz autističnog spektra	m	9
M8	36	MG	2	1	Više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkom razvoju	ž	5
M9	49	MG	2	1	Poremećaj iz autističnog spektra	m	11

² Cerebralna paraliza: neprogresivni sindrom obilježen poremećajem voljnih pokreta ili položaja tijela, a koji nastaju zbog prenatalnih razvojnih malformacija i perinatalnog ili postnatalnog oštećenja središnjeg živčanog sustava (Hrvatski liječnički zbor, 2014).

³ Poremećaj iz autističnog spektra: neurorazvojni poremećaj kojeg karakteriziraju perzistentni deficiti u socijalnoj komunikaciji i socijalnoj interakciji u višestrukim kontekstima, a uključuju deficite u socijalnoj uzajamnosti, u neverbalnim komunikacijskim ponašanjima koja se koriste u socijalnoj interakciji i u vještinama uspostavljanja, održavanja i razumijevanja odnosa (Američka psihijatrijska udruga, 2014).

⁴ ADHD ili deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj: neurorazvojni poremećaj koji definiraju oštećujuće razine nepažnje, dezorganizacije i/ili hiperaktivnosti-impulzivnosti (Američka psihijatrijska udruga, 2014).

⁵ Sindrom kromosomskih delecija: poremećaj kromosoma koji podrazumijeva gubitak dijelova kromosoma (Hrvatski liječnički zbor, 2014).

3.1.4. Postupci i instrumenti istraživanja

Kako bih odgovorila na istraživačka pitanja koristila sam kvalitativnu metodologiju te provela *eksplorativno istraživanje*⁶. Za prikupljanje podataka koristila sam dubinski polustrukturirani intervju. *Polustrukturirani intervju* podrazumijeva sadržavanje tema i pitanja, ali i slijeđenje logike razgovora i slobodu ispitanika u odgovaranju, pri čemu se pazi da sve teme budu obuhvaćene (Tkalac Verčić i sur., 2011). Dubinskim polustrukturiranim intervjuom sudionika se potiče na spontano izjašnjavanje o svojim mišljenjima, stavovima, osjećajima i općenito o razlozima svog ponašanja u vezi s problemom koji mu je predložen (Halmi, 2005), te se smjera na otvaranje novih perspektiva i stjecanje potpunijeg uvida u dotad nedovoljno istraženo područje (Milas, 2005). Dakle, intervju sam vodila prema protokolu (Prilog 2), pri čemu je tijekom intervju fleksibilno modificiran ovisno o odgovorima ispitanica, što znači da sam redoslijed pitanja prilagođavala prilikom intervjuiranja te sam ispitanice poticala na bogatije odgovore i dodatna objašnjenja izrečenog. Polustrukturirani intervju temeljio se na pitanjima konstruiranim za potrebe ovog istraživanja te se sastojao od pitanja o općim obilježjima ispitanica (Tablica 1), te od pitanja koja su se odnosila na četiri istraživačka pitanja. Redoslijed postavljanja pitanja prema istraživačkim pitanjima razlikuje se od redoslijeda njihove analize koja će biti iznesena u poglavlju 3.2. što objašnjavam time da sam prvo postavljala lakša pitanja s ciljem boljeg razvoja odgovora ispitanica te kako bi se ispitanice opustile (Cohen i sur., 2007). Za obradu podataka koristila sam kvalitativnu analizu sadržaja s ciljem sistematizacije i tumačenja empirijskog materijala (Halmi, 2005). U poglavlju 3.2. nalazi se pregled analize rezultata prema pitanjima iz protokola intervju, od kojih sam neka odredila kao teme (vidi Prilog 3 i Prilog 4) radi lakšeg kodiranja odgovora ispitanica.

---

⁶ Eksplorativno istraživanje: početno istraživanje koje je usmjereno na istraživanje problema o kojemu do sada nije provedeno niti jedno istraživanje ili ih je provedeno vrlo malo te smjera na bolje razumijevanje problema koji se istražuje (Dudovski, 2018).

3.1.5. Obrada podataka

Za obradu podataka koristila sam kvalitativnu metodologiju, odnosno provela sam kvalitativnu analizu sadržaja. Hsieh i Shannon (2005, 1278), *kvalitativnu analizu sadržaja* određuju kao „istraživačku metodu subjektivne interpretacije tekstualnog sadržaja kroz sistematičan klasifikacijski proces kodiranja i identificiranja tema ili obrazaca“. Konkretnije, provela sam *interpretativno fenomenološku analizu*.⁷ Postupak obrade podataka započela sam preslušavanjem audio zapisa, transkribiranjem te preciznim iščitavanjem transkribiranih sadržaja intervjua kako bih se upoznala s podacima. Potom sam provela postupak kodiranja što znači da sam iskaze ispitanica svela na kodove, odnosno, srodne riječi, rečenice ili ideje svrstala pod isti kod koji ih povezuje (Hsieh i Shannon, 2005) (primjerice kod govora o vrstama aktivnosti slobodnog vremena obitelji dio ispitanica naveo je igru u dječjem parku što sam onda svrstala pod kod IGR-PARK), a potom odredila frekvenciju ispitanica koje su navodile odgovor pod istim kodom. Iako je određivanje frekvencija prije obilježje kvantitativne nego kvalitativne analize sadržaja (Tkalac Verčić i sur., 2011), Halmi i Crnoja (2003), navode smislenu kvantifikaciju kao jedan od potpornja kvalitativnih istraživanja. Međutim, namjera mi nije bila kvantifikacija rezultata niti njihovo poopćavanje, već analiza shvaćanja značenja koje ispitanice pridaju predmetu istraživanja. Nakon određivanja kodova i njihovih frekvencija, srodne sam kodove svrstala u kategorije (Hsieh i Shannon, 2005). Dakle, kodiranje je provedeno ručno, a kodovi i kategorije derivirani su iz samih podataka. U Prilogu 3 nalaze se popis i definicije kodova odgovora ispitanica, a u Prilogu 4 popis kategorija odgovora ispitanica po temama s pripadajućim kodovima.

U nastavku rada slijedi analiza dobivenih podataka prema postavljenim istraživačkim pitanjima. Uz to, dobivene podatke usporedila sam s dosadašnjim spoznajama ranijih istraživanja.

---

⁷ Interpretativno fenomenološka analiza smjera na istraživanje načina na koji sudionici konstruiraju smisao i značenje svoje socijalne zbilje. Riječ je o istraživanju posebnih iskustva sudionika određenog interakcijskog konteksta (Halmi, 2005).

3.2. Analiza rezultata i rasprava

3.2.1. Način na koji obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju provode slobodno vrijeme

Prvo istraživačko pitanje odnosi se na *način na koji obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju provode slobodno vrijeme obitelji* te je obuhvatilo pitanja o vrstama aktivnosti, mjestu provođenja aktivnosti, učestalosti provođenja aktivnosti, stupnju interakcije tijekom istih te članovima obitelji koji sudjeluju u aktivnostima slobodnog vremena obitelji. Na pitanje *koje aktivnosti u slobodnom vremenu obitelji najčešće provode*⁸ ispitanice su navele širok spektar aktivnosti slobodnog vremena obitelji, pri čemu su najviše govorile o uravnotežujućim aktivnostima (35)⁹ bazičnim aktivnostima izvan kuće/stana (18) te bazičnim aktivnostima unutar kuće/stana (5). Kod govora o uravnotežujućim aktivnostima najviše su se spominjali ljetovanje (9), zatim putovanja (6), obiteljska okupljanja (3), odlazak u toplice (3), odlazak u kazalište (2), odlazak u kino (2), odlazak na izlet (2), odlazak u trgovački centar (2), odlazak u zoološki vrt (2), posjet prirodnim znamenitostima (1), proslave rođendana (1), odlazak u dječje igraonice (1) te odlazak na vikendicu (1). Od bazičnih aktivnosti izvan kuće/stana ispitanice su spomenule šetnju (5), igru u dječjem parku (5), vožnju biciklom (3), jahanje (2), plivanje (2) te igru u dvorištu (1). Od bazičnih aktivnosti koje se odvijaju unutar kuće/stana ispitanice su navele igranje u kući (2), gledanje televizije (2) i čitanje slikovnica (1). Ispitanice su dakle navele raznolike aktivnosti slobodnog vremena obitelji, pri čemu su navodile širi spektar aktivnosti kod govora o onima koje provode izvan kuće/stana, što se jednim dijelom može objasniti i bogatijim mogućnostima provođenja aktivnosti izvan kuće/stana, a takvi rezultati slični su nalazima Downs (2008), koja je izvijestila o širokom dijapazonu aktivnosti izvan kuće, poput skakanja na trampolinu, odlaska na plažu ili kampiranja kod obitelji s djetetom s više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkom razvoju.

---

⁸ Ukupna frekvencija odgovora veća je od broja ispitanica jer su ispitanice imale mogućnost dati veći broj odgovora na pitanje o aktivnostima slobodnog vremena obitelji.

⁹ Frekvencija odgovora ispitanica (vidi Prilog 3 i Prilog 4)

Trudimo se to napraviti što je više moguće zajedno, najčešće u šetnji sa psima u parku, sad kad je ljepše vrijeme, a kada nije lijepo vrijeme, kad je zima, onda ili vrlo kratko vani ili šoping centri i igraonice. (M1)

Zajedno volimo igrati društvene igre, sve moguće društvene igre, ako smo baš sad svi na okupu. (M2)

Nekako najviše vole zajedno, ovoga, najviše igre na otvorenom... 'Ajmo trčat', lovit' se, utrkivat' se, skrivat' se. Tu su, recimo, di je njihov interes kol'ko toliko zajednički. Ovaj, baš di smo svi na nešto, di smo svi baš kompletno familijarno fokusirani, to je bazen. (M4)

To uglavnom se nama svodi: igra sa psom, znači hranjenje psa, gledanje televizije, crtića, čitamo puno slikovnica, gledamo slikovnice, onda slažemo nekakve umetaljke... Kad smo svi zajedno, to se baš svede na nekakve, 'ajmo reć', idemo na izlete ili negdje na ručak, prošetat' gradom. (M6)

Iz navedenih citata može se uočiti kako način provođenja aktivnosti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju majke vezuju za različite čimbenike, poput vremenskih prilika, interesa članova obitelji i tome tko od članova obitelji sudjeluje u aktivnostima. Majke djeteta s teškoćama u razvoju tako pronalaze zajedničke aktivnosti slobodnog vremena obitelji koje imaju prilike provoditi, a kojima zadovoljavaju interese članova obitelji.

Na pitanje o *najčešćim mjestima provođenja aktivnosti slobodnog vremena obitelji* ispitanice govore o mjestima izvan kuće/stana (4), pri čemu govore o aktivnostima u parku i dvorištu, zatim spominju kuću/stan kao najčešće mjesto provođenja aktivnosti slobodnog vremena obitelji (2), a nekolicina ispitanica (3) ne određuje pojedino mjesto kao mjesto najučestalijeg provođenja aktivnosti već izvješćuje o različitim mjestima provođenja slobodnog vremena obitelji.

Najčešće vani. Na ljuljačkama, u parku, na penjalicama, šetnji i slično. (M1)

Pa, rekla bih priroda. Najčešće smo u prirodi, negdje u parku. Ili, ovoga, znamo sjest' u auto pa odemo van u****¹⁰ se prošetat'. Ali najčešće smo u prirodi, di, ovaj, 'ajmo reći, ima najveću slobodu i najmanje je izražen taj njegov problem.
(M4)

U stanu. Unutra. To je ipak nekako najjednostavnije, najkomotnije i sve što mi treba je ovdje. Znači, za bilo kakav izlazak van, to već zahtijeva dodatnu opremu. (M6)

Citati ispitanica upućuju na to kako se njihov odabir mjesta provođenja aktivnosti slobodnog vremena obitelji vezuje za mogućnosti koje mjesto nudi za ostvarivanje aktivnosti kao i za pripreme potrebne za provođenje aktivnosti na pojedinom mjestu. Pa se tako aktivnosti provode na otvorenom jer olakšavaju sudjelovanje djeteta omogućujući mu primjerice više kretanja, ili se pak aktivnosti slobodnog vremena obitelji češće provode u kući/stanu, što se pak vezuje za potrebom za dodatnom opremom nužnom za ostvarivanje aktivnosti izvan kuće/stana.

Iako veća količina slobodnog vremena obitelji ne podrazumijeva i kvalitetnije slobodno vrijeme, imajući u vidu da se količinu slobodnog vremena obitelji ipak ne smije previdjeti jer češće provođenje zajedničkog slobodnog vremena može voditi oblikovanju slobodnog vremena obitelji onakvim vremenom kakvo predstavlja zadovoljstvo svih članova (Agate i sur., 2009), pitanjem *koliko se često slobodno vrijeme obitelji provodi u kući/stanu ili u blizini kuće/stana u nekim predvidljivim i poznatim aktivnostima* nastojala sam dobiti uvid u učestalost bazičnih aktivnosti. Odgovarajući na ovo pitanje, šest ispitanica govori kako aktivnosti takve vrste provode svaki dan, od čega dvije nadodaju kako ih češće provode vikendom nego tijekom tjedna, dvije ispitanice pak govore o tome kako se takve aktivnosti općenito češće provode vikendom, dok jedna ispitanica izvješćuje kako procjenjuje da se takve aktivnosti odvijaju svaki drugi dan.

Svaki dan, to se svaki dan događa. Samo ovisno je li više ili manje. Znači, ne mora biti sad nužno da ja sad svaki dan s njim sve to napravim, ali svaki dan smo tu. Ili pogledamo, komentiramo neki crtić, onda tu na stolu bude nekakvih

---

¹⁰ Anonimizirano ime mjesta.

slikovnica, ****¹¹ donese ili ode on sam u svoju sobu donese mi nešto, pa mi to prolistamo, prokomentiramo i to sve. (M6)

Vikend je baš za nas samo, priroda, igranje tu, valjanje po krevetima, skakanje i to je to. Radnim danima je jako teško. Vrtić, kući jesti, i to je z'brda z'dola, i terapije, ili defektolog... Tako da je to malo teže radnim danima. Osim navečer. Tu se poigramo. (M3)

Odgovori ispitanica sugeriraju kako učestalost njihova provođenja aktivnosti slobodnog vremena obitelji nerijetko varira ovisno o količini obaveza koje se u većoj mjeri javljaju tijekom radnih dana, pa se tako zajedničko slobodno vrijeme uglavnom ostvaruje svaki dan, pri čemu se često vikendom pronalazi više vremena za bazične aktivnosti slobodnog vremena obitelji.

Pitanjem koliko često slobodno vrijeme obitelji provode u aktivnostima poput putovanja, izleta, ljetovanja, sportskih, kulturnih događanja i aktivnostima sličnog tipa nastojala sam dobiti uvid u učestalost uravnotežujućih aktivnosti. Na postavljeno pitanje sve ispitanice spominju ljetovanje kao aktivnost slobodnog vremena obitelji koja se odvija jednom godišnje, uz što navode dodatna putovanja, izlete i druge aktivnosti uravnotežujućeg tipa koje provode nekoliko puta godišnje. Govoreći o obiteljskim putovanjima, ispitanice spominju potrebu za dodatnim planiranjem i organiziranjem, ali i uhodanošću u provođenju takvih aktivnosti.

Na ljetovanje idemo svake godine barem tri tjedna, da barem tri tjedna. Ove godine smo bili nekoliko dana u *****¹² svi skupa. Znači, gledamo da u godini tak' na nekakvo putovanje, osim ljetovanja, ovo što nam se podrazumijeva, odemo barem još dva vikenda negdje. Planiramo sad krajem petog mjeseca svi u *****¹³ do prijatelja, pozvali su nas prijatelji u *****¹⁴. Jest da to zahtijeva onako, poprilično veliku organizaciju, ali nekako mislim, već smo se uhodali u cijeloj toj priči nakon toliko godina. (M6)

---

¹¹ Anonimizirano ime djeteta.

¹² Anonimizirano ime mjesta.

¹³ Isto.

¹⁴ Isto

O uravnotežujućim aktivnostima kao aktivnostima koje zahtijevaju više planiranja govore i Zabriskie i McCormick (2001) kada ih opisuju kao aktivnosti koje su orijentirane na stjecanje novih iskustava i na promjenu, pa zahtijevaju od članova obitelji više planiranja, dogovaranja, prilagođavanja novim situacijama, truda i financijskih resursa. Stoga, nije nelogično da ispitanice izvješćuju o rjeđem prakticiranju uravnotežujućih aktivnosti u odnosu na bazične, a što su i ranije utvrdile Rodger i Umaibalan (2011) u okviru istraživanja slobodnog vremena obitelji s djetetom s poremećajem iz autističnog spektra. Ipak, ispitanice izvješćuju o prakticiranju putovanja, izleta i drugih uravnotežujućih aktivnosti nekoliko puta godišnje što ukazuje na uspješnost ulaganja truda u osiguravanje uravnotežujućih aktivnosti koje zahtijevaju više priprema i resursa.

S obzirom na to da se uz podjelu aktivnosti slobodnog vremena obitelji na bazične i uravnotežujuće, aktivnosti slobodnog vremena obitelji mogu razlikovati s obzirom na stupanj interakcije, te s obzirom na to da će aktivnosti s većim stupnjem interakcije prije doprinijeti povezivanju članova obitelji (Berc i Kokorić, 2012), količinu pažnje koja se tijekom aktivnosti slobodnog vremena obitelji posvećuje interakciji uzela sam u obzir prilikom intervjuiranja. Na pitanje *koliko u slobodnom vremenu obitelji pažnju posvećuju interakciji i komunikaciji* ispitanice su odgovorile govoreći o potrebi za intenzivnom komunikacijom kako bi aktivnosti bile uspješne, a što su povezale s prirodom djetetove teškoće.

Ne možeš ju pustit' solo, ona treba pomoć i podršku, u smislu da svaku aktivnost trebaš razbiti na manje dijelove, pa se onda o puno stvari razgovora, onda se i mi igramo. To je jedini način na koji se možeš zabavljat' s njom, odnosno ona s tobom. Da se spustiš na sve četiri i odglumiš što god treba da se poigra i ona. (M1)

Pa trudim se onako podjednako, znači uključit' i tu interakciju jer je *****¹⁵ do nekakve šeste godine bio potpuno neverbalno dijete. Pa zapravo te sve aktivnosti su nama bile svojevrsni poticaj za razvijanje verbalnog dijela. Tako da zapravo uvijek kad nešto radimo popratimo i sa verbalnom interakcijom. (M7)

---

¹⁵ Anonimizirano ime djeteta.

Odgovori ispitanica sugeriraju kako je u njihovu provođenju aktivnosti slobodnog vremena obitelji interakcija posebno nužna zbog potrebe da se djetetu omogući i olakša sudjelovanje, da se doprinese njegovu razvoju te da aktivnost bude uspješna. Dakle, ispitanice prepoznaju važnost interakcije u kontekstu ostvarivanja aktivnosti slobodnog vremena obitelji.

S obzirom na to da slobodno vrijeme obitelji ne podrazumijeva nužno sudjelovanje svih članova obitelji, postavila sam pitanje tko *od članova obitelji najčešće sudjeluje u vašem slobodnom vremenu obitelji*¹⁶ na što su četiri ispitanice navele su kako je najčešće riječ većem broju članova obitelji što podrazumijeva majku, oca i dijete/djecu.

Znači sudjelujemo više-manje svi, svi četvero, mislim imam i supruga... Trudimo se to napraviti što je više moguće zajedno. (M1)

Četiri ispitanice govore kako u aktivnostima slobodnog vremena obitelji više sudjeluju one u odnosu na oca, od kojih dvije opisuju i aktivnosti slobodnog vremena koje s djetetom/djecom provodi otac, a jedna nadodaje da, iako najčešće sudjeluje ona, veći broj članova obitelji sudjeluje vikendom. Tezu o većem broju članova obitelji koji vikendom sudjeluje u aktivnostima slobodnog vremena obitelji u odnosu na broj članova koji sudjeluje radnim danima potvrdili su i Matcavish i Schleien (2000).

Od trenutka kad ga ja preuzmem do navečer, sam manje-više ja u toj priči. Zna se ponekad dogoditi da suprug završi ranije s poslom, pa prošetamo zajedno po kvartu, sjednemo negdje na piće... Tako da ubiti, većinom to radim ja... Tata s njim uglavnom gleda televiziju i čita slikovnice i slaže lego kockice. (M6)

Ja s djecom i onda još ubacimo tatu kad god je to moguće. Bilo da i on sam ide, kad ja obavljam kućanske poslove, ili recimo, vikendom nam je lakše pa onda idemo svi zajedno. (M9)

---

¹⁶ Ukupna frekvencija odgovora veća je od broja ispitanica jer su ispitanice imale mogućnost dati veći broj odgovora na pitanje o članovima obitelji koji sudjeluju u slobodnom vremenu obitelji.

Dvije ispitanice govore o izmjenjivanju sa suprugom u kontekstu provođenja slobodnog vremena obitelji, pri čemu jedna ispitanica navodi kako, iako ona sudjeluje češće, tijekom vikenda je u tom vremenu više angažiran otac.

Da, najviše ja jer muž radi po cijeli dan, oko osam sati dođe kući. Al' vikendom je muž često s njim, ja na bazen ne idem. Njih dva idu na bazen po cijelo poslije podne. I najčešće tamo pred večer do*****¹⁷. Znači vikendom je muž s njim. A ja sam radnim danima. (M3)

Odgovori ispitanica sugeriraju kako u aktivnostima slobodnog vremena obitelji ne sudjeluju uvijek svi članovi obitelji, već nekad češće u tim aktivnostima sudjeluje majka s djetetom/djecom, što je slično nalazima Matcavish i Schleien (2004), ali se ovdje također izvješćuje i o sudjelovanju očeva, što ide u prilog tezi o preuveličavanju proglašenja o većoj uključenosti majki u slobodno vrijeme obitelji u odnosu na očeve (Roeters i sur., 2009, prema Visković, 2016).

Prvo istraživačko pitanje ukazuje na širok spektar aktivnosti slobodnog vremena obitelji kroz koje obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju provode zajedničko slobodno vrijeme. Majke tako spominju različite uravnotežujuće i bazične aktivnosti koje provode u kontekstu slobodnog vremena obitelji pri čemu način njihova provođenja povezuju s faktorima poput vremenskih prilika, interesima članova obitelji i tome tko od članova obitelji sudjeluje. Govoreći o mjestu provođenja slobodnog vremena obitelji majke ga stavljaju u odnos s mogućnostima koje mjesto nudi za ostvarivanje aktivnosti te pripremama potrebnim za provođenje aktivnosti na pojedinom mjestu. Bazične aktivnosti slobodnog vremena obitelji najčešće se ostvaruju svaki dan, pri čemu se za njih više vremena pronalazi vikendom, dok se uravnotežujuće aktivnosti, posebice putovanja i izleti, prakticiraju nekoliko puta godišnje. Interakcija tijekom aktivnosti zajedničkog slobodnog vremena pokazala se kao nešto što majke prepoznaju kao važno za uspješnost aktivnosti na što ukazuje to da tijekom aktivnosti slobodnog vremena obitelji samoj interakciji posvećuju pažnju. Pri ostvarivanju aktivnosti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju ne sudjeluju uvijek svi članovi obitelji, nekad češće sudjeluju majke u odnosu na očeve, a nekad se majke i očevi u skoro podjednako mjeri izmjenjuju u aktivnostima slobodnog vremena obitelji.

---

¹⁷ Anonimizirano ime mjesta.

3.2.2. *Izazovi u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju*

Kako slobodno vrijeme obitelji ne podrazumijeva uvijek samo ostvarenje pozitivnih ishoda, već ono kao kompleksan i ponekad kontradiktoran fenomen obiteljskog života podrazumijeva i suočavanje obitelji s izazovima (Shaw i Dawson, 2001), drugo istraživačko pitanje tiče se *izazova s kojima se roditelji djece s teškoćama u razvoju susreću u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji* te je obuhvaćalo pitanja o svakodnevnim obvezama kao nečemu što može otežavati ostvarivanje slobodnog vremena obitelji, lakoći pronalaženja aktivnosti slobodnog vremena koje odgovaraju interesima i mogućnostima različitih članova, stresu i umoru kao otežavajućim faktorima te procjenu potrebnih resursa kako bi se osiguralo više zajedničkog slobodnog vremena obitelji. Kod govora o tome *otežavaju li im svakodnevne obveze ostvarivanje aktivnosti slobodnog vremena obitelji i na koji način* jedna ispitanica govori o nefleksibilnom radnom vremenu supruga koje otežava planiranje aktivnosti slobodnog vremena obitelji, a jedna spominje balansiranje različitih uloga u obavljanju svakodnevnih obaveza kao izazov ostvarivanja slobodnog vremena obitelji. Slično tome, da balansiranje između posla i slobodnog vremena obitelji, roditelji mogu percipirati opterećujuće utvrdili su Matcavish i Schleien (2004). Tri ispitanice govore o teškoćama zbog termina terapija s kojima moraju uskladiti ostale obaveze, što otežava ostvarivanje zajedničkog slobodnog vremena.

Pa ovaj, ja znači, ja radim samo ujutro. Tako da smo popodne slobodni, ovaj, al' tu je ono di se vrte te terapije u neakvim terminima suludim, onda ili ide jedan samo ili idemo svi zajedno. Pa se onda, ne znam, s ****¹⁸ ili igramo ili razgovaramo u autu ili ne znam... Ali, bude ono, na neki način da, jer cijeli taj tempo te izmori i iscrpi, i nespavanje po noći, tako da možda nekad i ono što si planirao da bi otišao jednostavno si premoren da bi išao bilo gdje. Onda se to ipak odlučimo zatvorit' u kuću i onda se igramo unutra. Pa opet odgodimo za neki drugi dan. (M4)

---

¹⁸ Anonimizirano ime djeteta.

Dvije ispitanice govore o praktičnoj podršci djetetu s teškoćama u razvoju koja iziskuje određeno vrijeme što implicitno otežava ostvarivanje slobodnog vremena obitelji.

Dakle, *****¹⁹ ne može biti sam ni u jednom trenutku, ja njega ne mogu ostavit' samog. I onda vam se zapravo nekakav posao kućanski, bilo to pranje suđa bilo to stavljanje veša u veš mašinu, od pet minuta produlji na 15 minuta. Zašto? Zato jer ja u tih 15 minuta 10 puta dođem vidjet' šta radi, gdje je, jel' si nešto stavio u usta, jel' si omotao ovo što ima oko vrata.... Treba nam jako puno da se spremimo za šetnju, znači, dok ja njega presvučem, obučem, priprelim sve... Tako da to su te neke stvari koje, onako, poprilično puno uzimaju vremena. Te nekakve tehničke stvari. (M6)

Dvije ispitanice pak navode kako su organizirale obavljanje kućanskih poslova na način da si osiguravaju više zajedničkog slobodnog vremena.

Pa, posao k'o posao, obaveza, to moraš obaviti, od tad do tad se pojaviti i to sve. Ali, ja kažem, uvijek gledam da provedem više s njima tog vremena i radije ću se ja žrtvovati. Leć' ću sat kasnije... Ali da sam to vrijeme s njima... Da ja sad, ne znam, njih ostavim kod bake, a ja sad moram kuhat', čistiti', prat' kad dođem s posla. Ne, ja ću se posvetiti njima. (M8)

Iskazi majki sugeriraju kako im svakodnevne obveze u kontekstu otežavanja ostvarivanja slobodnog vremena obitelji gravitiraju oko odvođenja djeteta s teškoćama u razvoju na terapije, pružanja praktične pomoći djetetu te obavljanja kućanskih poslova. Unatoč tome, dio majki navodi kako organiziraju svakodnevne obveze na način da osiguraju više zajedničkog slobodnog vremena, pa tako primjerice reduciraju kućanske poslove, ili pak u slučajevima kada neku aktivnost zajedničkog slobodnog vremena ne uspiju ostvariti, kompenziraju je nekom drugom aktivnošću ili je odgode za drugi dan.

Na pitanje o *lakoći pronalaženja aktivnosti slobodnog vremena koje odgovaraju interesima i mogućnostima različitih članova obitelji* ispitanice daju različite odgovore. Pet ispitanica govori o tome kako lako pronalaze takve aktivnosti, pri čemu jedna

---

¹⁹ Anonimizirano ime djeteta.

nadodaje kako ih malo teže pronalazi tijekom hladnijih dana zbog oskudnije ponude aktivnosti slobodnog vremena obitelji, a četvero ispitanica izvješćuje o tome kako je aktivnosti koje odgovaraju interesima i mogućnostima različitih članova obitelji teško pronaći.

Ispitanice koje govore o tome kako teško pronalaze aktivnosti slobodnog vremena koje odgovaraju interesima i mogućnostima različitih članova obitelji navedeno povezuju s različitim potrebama i interesima članova obitelji (1), nepristupačnosti mjesta za provođenje slobodnog vremena obitelji za dijete s teškoćama u razvoju (2), te neprilagođenosti aktivnosti različitim članovima obitelji (1). Poteškoće u pronalaženju odgovarajućih aktivnosti koje bi odgovarale različitim interesima i sposobnostima članova obitelji, osobito djetetu s teškoćama u razvoju, utvrdili su i Mactavish i Schleien (2004).

Pa nije lako. Nije lako. Kažem, mislim samo kad krenemo od tih nekih društvenih igara koje nisu prilagođene svima i gdje je u stvari teško nać' društvenu igru koju mogu igrati svi. Pa, ne znam, do izlaska u grad gdje, u stvari, ima more fizičkih barijera. (M5)

Od ispitanica koje navode kako lako pronalaze aktivnosti slobodnog vremena koje odgovaraju interesima i mogućnostima različitih članova obitelji, lakoću pronalaska aktivnosti dio ispitanica povezuje s praćenjem interesa i mogućnosti djeteta s teškoćama u razvoju te oblikovanju aktivnosti slobodnog vremena obitelji prema tim interesima (3), jedna s dovoljnom ponudom aktivnosti slobodnog vremena obitelji koja se nudi, a jedna ispitanica to povezuje sa širokim interesima djeteta s teškoćom u razvoju i prilagođavanju aktivnosti djetetu, što onda omogućuje da obitelj sudjeluje u aktivnostima u kojima svi članovi obitelji uživaju.

Je. Ona je jako zainteresirano dijete... Što god da mi radimo, to možemo raditi sa njom. Da ona u nekoj mjeri može sudjelovat', mi to pojednostavimo koliko treba... Evo, na primjer, ako mi želimo igrati Čovječe, ne ljuti se, ona nije u stanju sjedit' i pratit' figure i to sve. Pa mi to napravimo da njoj približimo. Pa smo onda napravili veliki Čovječe, ne ljuti se, sa velim figurama, sa jarkim

bojama, sa velikim kontrastom i napravili da mora šetat' u krug da bi ona to igrala. I tako smo došli do toga da ona igra normalan Čovječe ne ljuti se. (M1)

S obzirom na to da (ne)lakoću pronalaska aktivnosti slobodnog vremena koje odgovaraju interesima i mogućnostima različitih članova obitelji majke vezuju za različite čimbenike poput sličnosti interesa i mogućnosti članova obitelji, praćenja interesa djeteta s teškoćama u razvoju, pristupačnosti mjesta, prilagođenosti aktivnosti i bogatstvo ponude aktivnosti slobodnog vremena za obitelj, procjenjujem kako su ovakvi podijeljeni odgovori majki očekivani. Kod majki koje govore o lakoći pronalaženja aktivnosti očito je stavljanje naglaska na interes djeteta s teškoćama u razvoju, što odgovara onome što Segal (2011), opisuje kao predanost roditelja da svoje interese često podrede djetetovim, pa postavljam pitanje odgovaraju li interesi djeteta s teškoćama u razvoju, u kontekstu aktivnosti slobodnog vremena obitelji, interesima ostalih članova obitelji ili se lako pronalaze aktivnosti zato jer se one svode na one aktivnosti koje odgovaraju samo interesima djeteta. Neovisno o tome, potonji iskaz majke ukazuju na važnost prilagodbe aktivnosti slobodnog vremena obitelji djetetu s teškoćama u razvoju kako bi obitelj mogla sudjelovati u zajedničkim aktivnostima slobodnog vremena kojima bi se zadovoljili interesi što većeg broja članova obitelji.

Kod govora o *umoru i stresu kao čimbenicima koji otežavaju ostvarivanje slobodnog vremena obitelji* tri ispitanice navode kako zbog umora nekad ne provedu planirane aktivnosti slobodnog vremena obitelji, pri čemu dvije nadodaju kako ih onda zamijene nekim drugim zajedničkim slobodnim aktivnostima. Jedna ispitanica opisuje potrebu za planiranjem aktivnosti slobodnog vremena obitelji kao izvor umora, dok jedna ispitanica pak navodi kako joj umor ne otežava previše zajedničko slobodno vrijeme jer uspijeva pronaći vremena za sebe, pa ipak ima više energije za slobodno vrijeme obitelji. Dvije ispitanice opisuju kako svakodnevne obveze uzrokuju stanje napetosti koje je jednim dijelom onda prisutno i tijekom slobodnog vremena obitelji, a dvije pak navode reduciranje slobodnog vremena obitelji do kojeg je došlo tijekom vremena upravo zbog umora.

Prije smo išli pješice svukud. Što god sam vidjela rekla bi': „Idemo sad tu, idemo sad tamo.“, a sad nekako gledam da imam što manji krug jer mi je

naporno i jer osjećam posljedice. Pogotovo, velim, prije kad je ****²⁰ bio mali svugdje smo išli, baš ono i češće i redovitije, a sad nekako primjećujem da kak' je on sve veći, a i na kraju krajeva, ja sve starija, primjećujem da nekako te fizičke stvari malo reduciram. (M6)

Na pitanje *što procjenjuju da im je potrebno kako bi imali više slobodnog vremena obitelji²¹* ispitanice spominju nematerijalne resurse (16), zatim materijalne resurse (3), dok jedna ispitanica ne navodi potrebu za dodatnim resursima (1). Od nematerijalnih resursa ispitanice navode stručnu podršku (5), praktičnu pomoć (4), odmor (3), fleksibilnije radno vrijeme supruga (2), vrijeme (1) i zdravlje (1), dok govoreći o materijalnim resursima ispitanice navode novac (3).

U cijeloj toj priči, možda bi trebala podrška sustava, osobni asistenti. Jer mi, daleko od toga da ne dajemo sve od sebe da se skupa družimo... Ali nama definitivno treba podrška sustava, nama trebaju asistenti... Jer vi trebate i pomoć pri kupanju, vi trebate pomoć pri izvesti ga u šetnju. (M2)

Iskazi majki sugeriraju potrebu za stručnom podrškom, te općenito nematerijalnim resursima, što se razlikuje od rezultata Berc i Kokorić (2012), gdje roditelji kao najpotrebnije navode materijalne resurse, odnosno novac. Nadodajem kako razlike u tim rezultatima dijelom treba tražiti u tome što navedeno ranije istraživanje nije imalo fokus na roditeljima djece s teškoćama u razvoju.

Drugo istraživačko pitanje sugerira kako svakodnevne obveze koje otežavaju ostvarivanje slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju majke vezuju za nedostatak vremena, što je najviše povezano s odlascima na terapije i pružanjem praktične podrške djetetu s teškoćama u razvoju. Analogno tome, kao najpotrebnije resurse majke procjenjuju potrebu za stručnom podrškom i praktičnu pomoć. Navedeni rezultati odgovaraju onima koje su utvrdili Rodger i Umaibalan (2011) kada su izvijestili o izostanku formalne i neformalne podrške obiteljima s djetetom s poremećajem iz autističnog spektra kao nečemu što može otežavati ostvarivanje

---

²⁰ Anonimizirano ime djeteta.

²¹ Ukupna frekvencija odgovora veća je od broja ispitanica jer su ispitanice imale mogućnost dati veći broj odgovora na pitanje o potrebnim resursima.

aktivnosti slobodnog vremena obitelji. Nadalje, umor i stres majke opisuju kao nešto što otežava ostvarivanje slobodnog vremena obitelji. Govoreći o lakoći pronalaska aktivnosti slobodnog vremena obitelji koje odgovaraju interesima i mogućnostima različitih članova obitelji majke daju različite odgovore vezujući (ne)lakoću s različitim čimbenicima, pri čemu lakoću pronalaska najviše vezuju za praćenje interesa i mogućnosti djeteta s teškoćom u razvoju.

3.2.3. *Strategije koje roditelji djece s teškoćama u razvoju koriste za ostvarivanje slobodnog vremena obitelji*

Treće istraživačko pitanje odnosi se na *strategije koje roditelji djece s teškoćama u razvoju koriste za ostvarivanje slobodnog vremena obitelji* te je uključivalo pitanja o planiranju slobodnog vremena obitelji, osiguravanju rutina, dodatnih materijala i pomagala, čitanju literature koja se bavi tematikom teškoća u razvoju, te podršci okoline pri planiranju i ostvarivanju slobodnog vremena obitelji. Iako je planiranje često nužno za ostvarivanje slobodnog vremena obitelji te ono može istovremeno predstavljati izazov, razvijanjem vještog planiranja slobodnog vremena obitelji roditelji mogu osigurati više mogućnosti za provođenje slobodnog vremena obitelji te povećati vjerojatnost uspješnosti istog. Stoga je pitanje o *planiranju kao nečemu što pomaže u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji* bilo postavljeno ispitanicima. Jedna je ispitanica na postavljeno pitanje odgovorila govoreći o manjoj potrebi za planiranjem te većoj mogućnosti za spontanijim ostvarivanjem slobodnog vremena obitelji. Osam ispitanica izvijestilo je o planiranju kao načinu osiguravanja veće količine i većeg uspjeha aktivnosti slobodnog vremena obitelji pri čemu govore o detaljnom planiranju vremena, mjesta, načina provođenja aktivnosti te dodatnih resursa potrebnih za provođenje tih aktivnosti.

Naravno, bez planiranja... Znači, vi kad imate dijete kao što je ****²², vi doslovno od praćenja prognoze vremena na dalje morate isplanirat'... Ako idemo negdje na put ja dva tjedna unaprijed moram već krenut' u nabavku s

---

²² Anonimizirano ime djeteta.

obzirom da je on i na posebnoj prehrani... Znači ja moram napraviti kompletan popis kol'ko ćemo biti, kol'ko čega meni treba od tih njegovih posebnih namirnica jer ja ne znam 'oću to tamo imati za nabaviti'... Dakle, planiranje je nešto što me drži. (M6)

I sad, ubiti, jako nam je teško da mi, ono, svi zajedno provodimo slobodno vrijeme, a mislim da je to jako bitno, ono za stvaranje zajedništva i tako dalje. I tako da ja, u stvari, moram strašno voditi brigu i planirati i programirati da toga bude... Znači i da bi nekako familija s djecom s teškoćama provodila slobodno vrijeme korisno i pametno potrebno je isto jako puno planiranja. Da, planiranje i organiziranje apsolutno strašno važna riječ.... Dakle, ja kreiram vrijeme, određujem ga, dakle, neću napraviti nešto, oprati suđe i takve stvari, ali ću razgovarati sa djevojčicom. (M9)

Da, sve moramo planirati, općenito u životu. A pogotovo, te slobodne aktivnosti. Baš, ono, moraju biti planski, strateški. Tako da ja, mislim, čak, čak i put od točke A do točke B mi moramo baš isplanirati s obzirom da je ona dijete u kolicima i da nema, nema pristup baš svemu. (M5)

Rezultati koji govore o pažljivom planiranju slažu se s dosadašnjim nalazima o tome kako obitelji s djetetom s teškoćama planiranjem osiguravaju prostor i vrijeme da bi obitelj mogla biti zajedno (Segal, 2011). Također, pripremanje različite hrane, planiranje lokacije i vremena kao strategije koje koriste obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju potvrdili su Bagby i sur. (2012, prema Boyd i sur., 2014).

Kod govora o osiguravanju rutina kao nečemu što pomaže u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji dio ispitanica (6) navodi kako ne koriste osiguravanje rutina u provođenju slobodnog vremena obitelji kao nešto što doprinosi boljem ostvarivanju zajedničkog slobodnog vremena, te im vođenje računa o tome da se aktivnosti odvijaju u isto ili slično vrijeme, na istim ili sličnim mjestima, u istom ili sličnom krugu ljudi nije potrebno za uspješno obavljanje aktivnosti.

Ne moramo, recimo, otići na jahanje. Uopće. Možemo otići negdje drugdje. Nije sad to, da se to njemu obeća pa se sad to nešto mora. (M3)

On nema, ne pati na tu rutinu. Nije mu to sad ključno i bitno, znači da se mora ići tu i tu, da moramo biti u to vrijeme... Ne, ne. To stvarno, sve kako stignemo.
(M4)

Dio ispitanica (3) navodi korištenje rutina kao strategije ostvarivanja slobodnog vremena obitelji, pri čemu jedna navodi provođenje slobodnog vremena na istim ili sličnim mjestima za koja zna da su pristupačna što joj omogućava da se osjeća opuštenije.

Da, ja mislim, zapravo da sam više ja ovisna o rutinama, nego on. Da se ja osjećam opuštenije ako idem na nekakva mjesta poznata... Dakle, ja sam ta koja voli ić' istim krugom, voli sjesti na istu klupu, jer ja znam da ja do tamo imam toliko minuta, mogu bez problema uć' s kolicima... (M6)

Preostale dvije ispitanice navode vrijeme odvijanja aktivnosti slobodnog vremena obitelji kao rutinu, što jedna ispitanica povezuje s potrebom za kontrolom podražaja u okolini.

Svaki dan u tjednu je otprilike jednak. Znači, utorak smo kod logopeda na neurofeedback-u i na plivanju i znači, poslije škole se točno zna gdje se ide, kol'ko ćemo se tamo otprilike zadržat', šta je poslije toga, šta je između i kam' se ide poslije. Da, znači, slobodno vrijeme, on zna da ne ide doma, nego da će se negdje ić', al' onda se znamo nekad usput dogovarati' dal' ćemo ić' na ****²³... Trgovački centri su za nas prekrivena stvar. Ili baš ako moramo ić' u neki trgovački centar onda ja nastojim da je to onda kad nije ta velika punktuacija ljudi. Znači, iza nekakvih 16 sati uopće se ne ide u trgovački centar. (M7)

Iskazi majki sugeriraju kako slobodno vrijeme obitelji majke uglavnom ne provode prema rutinskim obrascima, što je suprotno nalazima Schaaf i sur. (2011) koji su utvrdili kako obitelji s djetetom s poremećajem iz autističnog spektra često osiguravaju rutine s ciljem povećanja predvidljivosti iskustava. Slično njima, rezultati istraživanja Bagby i sur. (2012, prema Boyd i sur., 2014) ukazuju na strukturiranje dnevnih rutina kod obitelji s djetetom s poremećajem iz autističnog spektra. Razlike u nalazima ovog istraživanja i ovih ranije provedenih dijelom pripisujem tome što su se

---

²³ Anonimizirano ime mjesta.

ranija istraživanja fokusirala samo na obitelji s djetetom s poremećajem iz autističnog spektra, koji je izrazito specifičan s obzirom da su rutina i ritualna ponašanja jedan od temeljnih simptoma prilikom utvrđivanja istoga (Američka psihijatrijska udruga, 2014), dok je ovo istraživanje obuhvatilo širi spektar teškoća što onda podrazumijeva i širi spektar potreba djece, analogno tome i potreba za rutinom. Kontrola podražaja u okolini, a koja se vezuje s mjestom, vremenom i krugom ljudi s kojima se provodi slobodno vrijeme obitelji, kao i vođenje računa o pristupačnosti mjesta provođenja zajedničkih aktivnosti u slobodno vrijeme, dijelom se mogu ostvariti osiguravanjem rutina, te ih dio majki navodi kao praksu u kontekstu provođenja slobodnog vremena obitelji.

Odgovarajući na pitanje *osiguravaju li materijale i pomagala koja djetetu s teškoćama u razvoju olakšavaju sudjelovanje u aktivnostima slobodnog vremena obitelji i pomaže li im to u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji* ispitanice su izvijestile o različitim materijalima i pomagalima koji olakšavaju slobodno vrijeme obitelji i čine ga uspješnijim. Ispitanice najviše izvješćuju o korištenju senzornih materijala i pomagala koji zadovoljavaju razvojne potrebe djece, analogno tome i omogućuju uspješnije obavljanje slobodnih aktivnosti, pa se tako navode ljuljačka, pilates lopta, prijenosno računalo, strunjača, trampolin, ogledala u sobi, utezi i masažeri, vreća za odmor, Talktools grickalica i ortoze za stopala. Nadalje, ispitanice spominju invalidska kolica, terapijskog psa, sportske rekvizite te korištenje didaktičkih igara.

Od pomagala imamo psa, on je jako koristan, puno pomaže i dosta pazi na nju, ali više-manje je to to. Mi koristimo samo ove neke stvari koje njoj pomažu, a to su tipa utezi i masažeri i takve stvari... Uređujemo joj senzornu sobu. U prošlom je stanu isto bila senzorna soba, ono sa strunjačama, ogledalo, viseća ljuljačka i to. I to su zapravo stvari koje jako pomažu jer onda se možeš igrati usput dok još nešto tu radiš. (M1)

Pa recimo koristimo laptop jer zajedno igramo igrice. I tu, recimo, svi možemo biti uključeni. Dakle, laptop koji je sa touchscreen-om koji u stvari ona... Ona ne može na tastaturu pratiti dol'e i pratiti ekran u isto vrijeme. A njoj je tastatura baš na ekranu, tako da, u stvari, ni ne odvaja taj pogled od ekrana i

evo, recimo, to je jedno od pomagala koje nam olakšava te nekakve zajedničke aktivnosti. (M5)

S obzirom na to da se neki od navedenih pomagala koriste kao potpora svakodnevnom funkcioniranju djeteta i izvan slobodnog vremena obitelji, u daljnjim istraživanjima predlažem jasniju distinkciju između tih pomagala i onih čije je korištenje više fokusirano na aktivnosti slobodnog vremena obitelji. Unatoč tome, iskazi ispitanica upućuju na zaključak kako se navedeni materijali i pomagala, između ostalog, koriste s ciljem olakšavanja i omogućavanja većeg sudjelovanja djeteta s teškoćama u razvoju u aktivnostima slobodnog vremena obitelji, pri čemu se vodi računa o djetetovim razvojnim potrebama i interesima. Na taj način osigurava se uspješnije provođenje zajedničkih aktivnosti slobodnog vremena obitelji.

Kod govora o čitanju literature koja se bavi tematikom teškoća u razvoju kao nečemu što pomaže u planiranju i provođenju slobodnog vremena obitelji osam ispitanica navodi kako su čitale ili čitaju literaturu koja se bavi teškoćama u razvoju, dok jedna ispitanica navodi kako takvu literaturu ne čita. Dvije ispitanice navode način na koji im ta literatura pomaže u kontekstu slobodnog vremena, od kojih jedna navodi neke od izvora koje trenutno čita (*Glasovima do slova, Pišem bez pogrešaka-igre, vježbe, aktivnosti za pomoć djeci s teškoćama u pisanju*).

Pa da, ****²⁴ je kao mali, odnosno još uvijek ima taj generalizirani poremećaj senzorne integracije, tako da se sva ta literatura svodila meni na to. Znači, kako dijete izregulirat' da bi ti mogao uopće s njim nešto se poigrat' ili na neko mjesto otić' i takve stvari. Tam' sam naučila, iz te literature, dosta o tim nekakvim strategijama kako smanjit' podražaje ili kako ih aktivirat'...ili kako smanjit' podražaje zvuka ili kako ga motivirat' i takve stvari. Znači, postoji literatura i dosta mi je u tome pomogla. (M7)

Mislim, ja sam svu takvu literaturu pročitala. Ali, pomaže, pomaže jer, ne znam, učinkovitiji si, djetetu je zgodnije, pa se bolje razumijemo. Dakle, ne mogu pronaći baš sad, ono, nekakvu direktnu vezu između takve literature i slobodnog

---

²⁴ Anonimizirano ime djeteta.

vremena, ali pomaže mi da mi bolje funkcioniramo, pa nam je i slobodno vrijeme bolje. (M9)

Ostale ispitanice ne preciziraju pročitane literature, niti način na koji ona pridonosi ostvarivanju slobodnog vremena obitelji, ali napominju druge načine dobivanja informacija koje im pomažu u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji poput suradnje sa stručnjacima i razmjene iskustava s drugim roditeljima, a o čemu će više biti riječ u idućem odlomku. Povezano s neelaboriranim odgovorima o literaturi kod većine ispitanica, mogu posumnjati u davanje društveno poželjnih odgovora.

Na pitanje *tko im sve pomaže u planiranju i ostvarivanju slobodnog vremena obitelji i na koji način*²⁵ sve ispitanice spominju članove obitelji kao izvor podrške, pri čemu spominju supruga (9), baku djeteta/djece (5) te djeda djeteta/djece (2). Uz članove obitelji, pet ispitanica govori o suradnji sa stručnjacima pri čemu se spominju radni terapeuti (3), defektologinja (2), psihologinja (1), fizijatrica (1), učiteljica (1) te logopedinja (1). Nadalje, tri ispitanice govore o razmjeni iskustva s drugim roditeljima kao nečemu što im također pomaže u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji.

Pa, dakle, živimo u kući s bakom koja, doduše, i kuha i nabavlja namirnice, ali onda, recimo, ona... Niti ona baš voli previše ići s nama... Ali recimo kad ja vodim jedno dijete, drugo ostavim kod bake. Dakle, ona pomaže, da mi drugi možemo mirno otić'. Na taj način pomaže. (M9)

Više razgovaram sa roditeljima, slušam njihova iskustva, gledam kako su oni riješili neku stvar i dosta često s terapeutima, što defektolozima, što radnim terapeutima, što logopedima. (M1)

Terapeuti su ti koji zapravo daju najbolje smjernice što i kako raditi s djetetom. Znači, zato imamo te ljuljačke koje tu objesimo pa se ljuljamo, imamo trampolin, skaćemo na trampolinu. Evo, konkretno primjer: jedne godine smo bili na moru i suprug je htio iznajmit' nekakav gliser, brod... Ja sam se užasno bojala kako će ****²⁶ na to reagirat', s obzirom na to da nije nikad prije bio... I prvo što sam

---

²⁵ Ukupna frekvencija odgovora veća je od broja ispitanica jer su ispitanice imale mogućnost dati veći broj odgovora na pitanje o izvorima podrške.

²⁶ Anonimizirano ime djeteta.

napravila je nazvala njegovu terapeuticu koja mi je lijepo rekla: „Okej, ako on pokazuje to, sjedni, stavi na njega ruksak.“ Mislim ne bi' se tog nikad sjetila da on drži ruksak, da osjeti to nešto na tijelu. (M6)

Iskazi ispitanica upućuju na različite izvore podrške pri čemu im neki pomažu kroz pružanje praktične pomoći u kući, a drugi im pak pružaju pomoć kroz razmjenu iskustava i savjeta o tome kako ostvarivati pojedine aktivnosti slobodnog vremena obitelji. Dakle, konzultiranje s drugima, kao i pronalaženje načina na kojim im drugi članovi obitelji mogu pomoći u planiranju i organiziranju slobodnog vremena obitelji predstavljaju strategije kojima majke osiguravaju slobodno vrijeme obitelji.

Treće istraživačko pitanje daje uvid u strategije koje majke djece s teškoćama u razvoju koriste za ostvarivanje slobodnog vremena obitelji. Majke detaljno planiraju aktivnosti slobodnog vremena obitelji, odnosno planiraju mjesto i vrijeme provođenja aktivnosti te potrebne resurse za ostvarivanje aktivnosti s ciljem osiguravanja uspješnijeg zajedničkog slobodnog vremena. Osiguravanje rutine nije se pokazala kao učestala praksa, a iskazi majki koje ih prakticiraju sugeriraju važnost kontrole podražaja u okolini te osiguravanja pristupačnosti mjesta provođenja aktivnosti slobodnog vremena obitelji za dijete s teškoćama u razvoju. S ciljem omogućavanja većeg sudjelovanja djeteta s teškoćama u razvoju u aktivnostima slobodnog vremena obitelji majke osiguravaju različite materijale i pomagala vodeći računa o potrebama i interesima djeteta. Kod govora o doprinosu literature o teškoćama u razvoju za ostvarivanje slobodnog vremena obitelji manji dio majki opisuje način na koji pročitana literatura pomaže o organiziranju slobodnog vremena obitelji pri čemu govore o boljem razumijevanju djeteta što onda ima implikacije i na uspješnije provođenje zajedničkog slobodnog vremena. Od podrške koju dobivaju u planiranju i provođenju slobodnog vremena obitelji majke spominju članove obitelji, razmjenu iskustava s drugim roditeljima te suradnju sa stručnjacima raznih područja.

3.2.4. *Dobrobiti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju i roditeljski doživljaj slobodnog vremena obitelji*

S obzirom na to da zajedničko slobodno vrijeme doprinosi svakom pojedinom članu obitelji i obitelji kao cjelini, četvrto istraživačko pitanje odnosi se na *dobrobiti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju i roditeljski doživljaj slobodnog vremena obitelji kao slobodnog vremena*. Odgovarajući na pitanje *na koji način slobodno vrijeme obitelji koristi obitelji* sedam ispitanica navodi kako zajedničko slobodno vrijeme obitelji pozitivno utječe na veću povezanost članova obitelji, dvije spominju bolju komunikaciju među članovima obitelji, jedna razvijanje povjerenja, jedna jačanje osjećaja obitelji te jedna razvijanje vještina rješavanja sukoba. Slično ovim rezultatima, poboljšanje komunikacije i povezivanje članova obitelji i ranije su prepoznati kao doprinosi zajedničkog slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju (Mactavish i Schleien, 1998; Mactavish i Schleien, 2004).

Pa definitivno se spajamo. Brat je još mali, on je beba, ali ipak se ta zajednica i taj bratski odnos osjeti... Tako da sve te zajedničke aktivnosti nas drže... Da smo svi zajedno, da se povezujemo, da smo tu, ono što obitelj treba biti. (M2)

Najvažnija dobrobit je da smo, pošto smo jako otvoreni jedni prema drugima i iskreni. Tako da, recimo, ono što vidim, recimo, kod sina, čak i kad se pojave nekakvi problemi u školi on će to meni otvoreno reći... Mislim da je to najvažnije što smo postigli tom nekakvom zajedničkom komunikacijom i zajedničkim druženjem. (M5)

Onda slobodno vrijeme bi trebalo, ono smirit' sve te tenzije, i u stvari, naučit' familiju da i u ovim stresnim dijelovima dana i života da onako bolje funkcionira, da se svi bolje izorganiziraju i razumiju... Da se može živjeti bez tog vikanja i deranja. (M9)

Kod govora o *načinu na koji slobodno vrijeme obitelji koristi djetetu s teškoćama u razvoju*²⁷ ispitanice najviše spominju razvoj djeteta (11), zatim zabavu

---

²⁷ Ukupna frekvencija odgovora veća je od broja ispitanica jer su ispitanice imale mogućnost dati veći broj odgovora na pitanje o dobrobitima slobodnog vremena obitelji za dijete s teškoćama u razvoju.

djeteta (7) te odmor djeteta (2). U sklopu govora o razvoju djeteta navode se socijalizacija (5), razvoj govora (4), razvoj motorike (1) te pozitivno samopoimanje (1). Prepoznajući zabavu djeteta kao dobrobit slobodnog vremena obitelji ispitanice govore o sreći djeteta (5) i zabavljaju djeteta (2), dok kod govora o odmoru spominju opuštanje djeteta (2). Navedeno je slično dosadašnjim nalazima prema kojima se kao najvažnije dobrobiti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju navode razvoj vještina djeteta, razvoj samopouzdanja i pozitivnog samopoimanja djeteta te iskustvo zabave kao i djetetovo odmicanje od stresnog iskustva (Mactavish i Schleien, 1998; Mactavish i Schleien, 2004).

Jer to je, zapravo, svaki taj odlazak u park ili na nekakvu tu aktivnost, mi nastojimo osigurati da on dobije nešto s tim, nekakav poticaj, nekakav, u razvoju nešto, pa rekla sam, ili je to verbalni dio nešto da opisujemo... Sve što je nešto blisko, da je nešto iz gradiva, da mi to primijenimo tak' da odlazak negdje nije uzaludan. (M7)

Da, provođenje kvalitetno vrijeme s djetetom, u smislu zabave. A ne samo što radim po cijeli tjedan, terapije i drilanje i tako to. U smislu da se zabavi dijete. (M3)

Kad smo zajedno ja vidim da je ona puno opuštenija, puno smirenija. Vidim po djetetu da je zadovoljnije, nego kad ima obaveze. (M8)

Na pitanje *na koji način slobodno vrijeme obitelji doprinosi njima osobno*²⁸ ispitanice odgovaraju kako prepoznaju da im ono predstavlja odmor (8), kako doprinosi njihovom razvoju (5) te kako predstavlja izvor zabave (4). Kod govora o odmoru kao dobrobiti zajedničkog slobodnog vremena ispitanice slobodno vrijeme obitelji opisuju u terminima opuštanja (5) te izvora snage (3). Razvojnu funkciju zajedničkog slobodnog vremena pak povezuju s osjećajem roditeljske kompetentnosti (2), osjećajem ispunjenosti (2), te osjećajem za ono što je važno u životu (1), dok god govora o zabavi ukazuju na svoju sreću (2) i zabavljanje (2). Doživljaj roditeljske kompetentnosti kao dobrobiti slobodnog vremena obitelji odgovara ranijim nalazima Downs (2008), koja izvještava o iskazima roditelja djece s više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkom

---

²⁸ Ukupna frekvencija odgovora veća je od broja ispitanica jer su ispitanice imale mogućnost dati veći broj odgovora na pitanje o dobrobitima slobodnog vremena obitelji za njih same.

razvoju koji aktivnosti slobodnog vremena obitelji opisuju kao značajne i korisne za osjećaj vlastite roditeljske učinkovitosti.

Dobrobit je to što moraš dobro isplanirat', ali onda kad to isplaniraš onda to ispadne toliko dobro da napuniš baterije i na samo, recimo, deset minuta... Dobrobit je i to što, ono, nekako ti ona daje... Kroz takvo vrijeme vidiš nekakvu drugačiju perspektivu pa su onda i one teže stvari lakše podnošljive. Jednostavno, vidiš što vrijedi. Nekako se iz tog vremena vidi što je bitno i uživaš u sitnicama. I dobro se igraš. (M1)

Pa, dobro se osjećam ako smo lijepo, ugodno proveli zajedničko vrijeme... Osjećam se dobro jer dobro radim svoj posao, odgajam i podižem djecu. (M9)

Jednostavno uživaš u tim nekakvim trenucima i to je ono kad su spontani, opušteni i eto... Onda se čovjek iznenadi i nekim njegovim izjavama i smijehu i to je ono što te ispunjava i stvarno daje snagu za svaki novi dan. (M4)

Na pitanje o dobrobitima slobodnog vremena obitelji za roditelje nadovezalo se pitanje *mogu li majke slobodno vrijeme obitelji doživjeti kao slobodno vrijeme*. Pet ispitanica odgovara potvrdno govoreći kako slobodno vrijeme obitelji osjećaju kao svoje slobodno vrijeme pri čemu ga jedna ispitanica opisuje kao vrijeme koje joj predstavlja izvor opuštanja, druga ga opisuje kao izvor zadovoljstva, a treća pak kao vrijeme koje joj ne predstavlja obvezu. Jedna ispitanica navodi kako ga doživljava kao slobodno vrijeme uz što nadodaje i svoju potrebu za slobodnim vremenom koje provodi izvan obitelji, dok jedna slobodno vrijeme obitelji navodi kao svoje slobodno vrijeme što objašnjava nedostatkom svog osobnog slobodnog vremena i manjkom ideja kako iskoristiti vrijeme koje provodi bez obitelji.

Definitivno, kao i moje slobodno vrijeme. Mislim, meni je ta, ta šetnja, evo sad, jako se veselim ovim lijepim danima, meni je ta šetnja popodne, ono... Onda 'ajmo u kolica i idemo šetat', znači... I to je nešto, ono u meni opuštanje jer ja to, u principu, guram kolica i hodam... Tako da, da, smatram to svojim slobodnim vremenom. (M6)

Dobar izlet s familijom ili nešto, to onda stvarno osjećam kao moje slobodno vrijeme jer se jako dobro osjećam. (M9)

Iskreno, ja kad sam s njima, ja kad imam vremena za njih ja to smatram slobodnim vremenom. Ja to ne smatram, sad, obavezom kao da ja moram bit' s curama, već ja to smatram svojim slobodnim vremenom. Jer meni nije sad, ja kažem, ja ću otić' priuštiti' si kavu sama kad sam popodne, ja ću uzet' sat vremena za sebe. Ali, sutradan kad sam ja ujutro i dođem s posla, znači, ja ću se posvetiti' njima. Znači, neću ih dati baki na čuvanje pa otić'. Ne, ja sam s njima. Osim ako imam neki termin, moram otić' do doktora, to je druga stvar. Ali, ovako, meni je slobodno vrijeme, kad sam s njima. (M8)

Majke koje slobodno vrijeme obitelji opisuju kao vrijeme koje doživljavaju slobodnim vremenom takvim ga opisuju iz različitih razloga. U potonjem citatu majke zanimljivo je kako uz navođenje slobodnog vremena obitelji spominje i slobodno vrijeme koje provodi izvan obitelji što ukazuje na njenu diferencijaciju tih dvaju momenta, a time i na potencijalnu upitnost argumentacije odgovora. Iako s jedne strane mogu procijeniti nedovoljnu argumentiranost odgovora pojedinih ispitanica, s druge strane odgovori dijela ispitanica ukazuju na momente koji su bitni za to da slobodno vrijeme obitelji majke dožive kao svoje vlastito slobodno vrijeme, a to je da ono za njih bude izvor opuštanja i zadovoljstva.

Četiri ispitanice pak o slobodnom vremenu obitelji govore kao vremenu koje ne doživljavaju kao slobodno vrijeme pri čemu ga dvije majke takvim opisuju zbog obaveza koje ono uključuje, jedna ga opisuje kao vrijeme koje joj ne predstavlja izvor energije, a jedna pak govori o stanju napetosti i strepnjama koje su nerijetko dio provođenja aktivnosti slobodnog vremena obitelji.

Ono slobodno vrijeme koje imamo, kakvo god ono bilo, bilo da smo svi četvero, bilo da sam ja sama s njih dvoje, mora biti užasno organizirano, mora biti jako posloženo i to zapravo nije slobodno vrijeme u pravom smislu te riječi... Tako da to slobodno vrijeme nije slobodno za nas, nego govorimo o slobodnom vremenu za djecu. Ja nemam slobodno vrijeme u tom smislu, meni mora sve biti isplanirano. Ja se osjećam kao da sam dobila slobodno vrijeme ako dobro

isplaniram, dobro predvidim i dobro dođem. Onda se mogu ponekada opustiti, zabaviti, čak ponekad i popiti kavu. (M1)

Kad si s njima, opet si na nekim iglama, opet nešto strepiš, opet nešto, stalno trčiš simo tamo, ubiti... Konstanto si napet. Znači, da ti imaš neko potpuno slobodno vrijeme, nemaš. (M4)

Slično potonjim citatima majki, Shaw i Dawson (2001) govore o slobodnom vremenu obitelji kao vremenu na koje se ponekad gleda kao na obvezu, te iako ono može podrazumijevati zadovoljstvo, često istovremeno uključuje rad, povremene frustracije, te mogući nedostatak zadovoljstva svih članova obitelji.

Kao koristi slobodnog vremena obitelji za brata ili sestru djeteta s teškoćama u razvoju, odnosno za dijete prosječna razvoja tri ispitanice prepoznaju zrelost, tri navode empatiju, jedna navodi samostalnost, a jedna spominje sreću. Nadalje, jedna majka opisuje doprinos razvoju općenito kao korist slobodnog vremena obitelji za dijete prosječna razvoja, jedna pak stjecanje novih iskustava, a jedna doprinos slobodnog vremena obitelji za dijete prosječnog razvoja opisuje kao razvijanje pozitivnog samopoimanja.

Pa ovaj, ona je za svojih šest godina jako zrela curica. Eto, ja vjerujem i pretpostavljam i zbog ****²⁹. Pa je dosta i samostalna i zrela i po načinu razmišljanja i funkcioniranja. I to je ono, prvenstveno, ja mislim da ju uči tom nekakvom samostalnom životu... Ali, jednako joj pruža sreću, naravno, kao i njemu ako idemo negdje zajedno. Jednako se veseli. (M4)

Drugi sin, to je uočljivo, je jako empatičan i topao, ima puno razumijevanja. On sad ima šest godina. On je puno zreliji i odrasliji. Gdje god se pojavi plijeni pažnju, upravo zato što se ne ponaša kao šestogodišnje dijete. To je posljedica druženja s njom, jednostavno ima šire vidike. (M1)

Dobrobiti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju prepoznate su od strane majki. Kod govora o dobrobitima za cijelu obitelj najviše prepoznaju bolju povezanost članova obitelji. Navodeći dobrobiti za dijete s teškoćama

---

²⁹ Anonimizirano ime djeteta.

u razvoju najviše spominju djetetov razvoj, zatim zabavu djeteta te odmor djeteta. Slično tome, kod prepoznavanja dobrobiti za dijete prosječna razvoja najviše se prepoznaje doprinos slobodnog vremena obitelji za razvoj djeteta, osobito u vidu empatije i zrelosti. Opisujući dobrobiti slobodnog vremena obitelji za njih same, majke najviše spominju odmor, zatim razvoj te zabavu. Zanimljivo je kako kod govora o dobrobitima za dijete/djecu više naglašavaju razvojnu funkciju slobodnog vremena obitelji, dok kod govora o dobrobitima za njih same češće spominju odmor. Navedeno povezujem s onim što Shaw i Dawson (2001) opisuju kao *namjerno slobodno vrijeme* kojemu cilj nije samo zabava već poticanje razvoja djeteta te učenje djeteta različitim vještinama i vrijednostima. Povezano s dobrobitima slobodnog vremena obitelji za same roditelje, majke su odgovarale i na pitanje o tome mogu li slobodno vrijeme obitelji doživjeti kao slobodno vrijeme, na što su se pokazale podijeljenima te je otprilike polovica majki odgovorila kako ga može doživjeti takvim vremenom. Gotovo podjednak broj majki slobodno vrijeme obitelji ne opisuje u terminima slobodnog vremena, što objašnjavaju udjelom obveza koje ono uključuje i mogućim negativnim iskustvima. S obzirom na to da kod govora o dobrobitima slobodnog vremena za njih same, majke govore o slobodnom vremenu obitelji kao izvoru odmora, ali dio njih istovremeno slobodno vrijeme obitelji ne opisuje kao slobodno vrijeme, procjenjujem kako takvi iskazi majki upućuju na kompleksnost fenomena slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju u kojemu mogu istovremeno koegzistirati i pozitivna i negativna iskustva, te iako ono u nekim segmentima može doprinijeti odmoru i zadovoljstvu majki, također može uključivati obveze. Unatoč potonjem, iskazi o prepoznatim dobrobitima sugeriraju kako majke prepoznaju slobodno vrijeme obitelji kao bitan segment obiteljskog života koji može doprinijeti svakom pojedinom članu obitelji i obitelji kao cjelini.

4. ZAKLJUČAK

Slobodno vrijeme obitelji predstavlja kompleksan dio obiteljskog života koji može rezultirati pozitivnim implikacijama za svakog člana obitelji i obitelj kao cjelinu. Obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju prepoznaju slobodno vrijeme obitelji kao važan fenomen koji doprinosi kvaliteti obiteljskog života (Matchavish i Schleien, 1998), te potičući što veću uključenost djece u zajedničke obiteljske aktivnosti teže kreiranju zajedničkih obiteljskih iskustava (Bagby i sur., 2012, prema Boyd i sur., 2014). Cilj ovog rada bio je istražiti iskustvo slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju iz roditeljske perspektive. U teorijskom dijelu rada prvo sam odredila fenomen slobodnog vremena, zatim razmotrila obitelj kao faktor organiziranja i provođenja slobodnog vremena te tematizirala slobodno vrijeme obitelji kroz pokušaj njegova određenja i uz osvrt na njegovo viđenje u kontekstu društvenih promjena. Potom sam tematizirala aktivnosti slobodnog vremena obitelji, dobrobiti slobodnog vremena obitelji te izazove u ostvarivanju istog, nakon čega sam fokus suzila na slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju u sklopu čega sam elaborirala aktivnosti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, izazove u njegovu ostvarivanju, strategije korištene za ostvarivanje što uspješnijeg slobodnog vremena obitelji te dobrobiti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju. U empirijskom dijelu rada opisala sam metodologiju rada te iznijela rezultate istraživanja. Istraživanje se temeljilo na kvalitativnoj metodologiji te sam provela postupak intervjuiranja. Individualno sam intervjuirala devet majki djece s teškoćama u razvoju s ciljem dobivanja uvida u njihovo iskustvo i doživljaj slobodnog vremena obitelji, izazova s kojima se susreću i strategija koje koriste u njegovu ostvarenju te njihovu percepciju dobrobiti slobodnog vremena obitelji.

Rezultati istraživanja pokazuju kako ispitane majke slobodno vrijeme obitelji provode kroz širok spektar aktivnosti pri čemu način i učestalost provođenja aktivnosti slobodnog vremena vezuju za interese članova obitelji, vrste aktivnosti, te tome tko od članova obitelji u istim sudjeluje. Interakcija tijekom aktivnosti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju pokazala se kao prepoznata i prakticirana od strane majki koje istu njeguju s ciljem osiguravanja kvalitetnijih obiteljskih iskustava slobodnog vremena. Izazovi s kojima se majke susreću pri ostvarivanju slobodnog

vremena obitelji gravitiraju oko svakodnevnih obveza, osobito pohađanja terapija s djetetom s teškoćama u razvoju te pružanja praktične pomoći djetetu. Analogno tome, kao najpotrebnije resurse procjenjuju stručnu podršku i praktičnu pomoć. Stres i umor majke opisuju kao nešto što vodi reduciranju i otežavanju zajedničkog slobodnog vremena. Pronalaženje aktivnosti koje odgovaraju interesima i mogućnostima različitih članova obitelji ne uspijeva svim majkama lako, a povezano s lakoćom pronalaženja odgovarajućih aktivnosti, važnim se pokazalo praćenje interesa i mogućnosti djeteta s teškoćama u razvoju. Kao strategije korištene za ostvarivanje i olakšavanje slobodnog vremena obitelji majke prakticiraju pomno planiranje samih aktivnosti, vremena i mjesta njihova odvijanja te potrebnih resursa. Osiguravanje rutina većina majki ne prakticira, a one koje prakticiraju navedeno vezuju s potrebom za nadzorom podražaja u okolini i vođenjem računa o pristupačnosti mjesta provođenja aktivnosti. S ciljem olakšavanja i omogućavanja većeg sudjelovanja djeteta s teškoćama u razvoju u aktivnostima slobodnog vremena obitelji majke osiguravaju različite materijale i pomagala, ponajviše senzorne materijale, vodeći računa o potrebama i mogućnostima djeteta. Manji dio majki govori o doprinosu literature o teškoćama u razvoju za ostvarivanje slobodnog vremena obitelji povezujući navedeno s boljim razumijevanjem djetetovih potreba i načina na koji mu omogućiti sudjelovanje u zajedničkim aktivnostima. Od podrške koju dobivaju u planiranju i provođenju slobodnog vremena obitelji majke spominju članove obitelji, razmjenu iskustava s drugim roditeljima te suradnju sa stručnjacima. Dobrobiti slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju prepoznate su od strane majki pa tako kao doprinos slobodnog vremena obitelji za cijelu obitelj najviše navode povezanost članova obitelji. Govoreći o dobrobitima za dijete s teškoćama u razvoju majke prepoznaju razvojnu funkciju slobodnog vremena, osobito u terminu socijalizacije, te također opisuju odmor i zabavu djeteta kao pozitivne implikacije zajedničkih aktivnosti. Zrelost i empatiju najviše prepoznaju kao dobrobiti za dijete prosječna razvoju, a kod opisivanja dobrobiti za njih osobno, majke najviše opisuju slobodno vrijeme obitelji u terminima opuštanja i izvora snage. Doživljaj slobodnog vremena obitelji kao svog vlastitog slobodnog vremena ne dijele sve majke, pri čemu jedan dio majki slobodno vrijeme obitelji opisuje u terminima opuštanja i neobvezatnosti, dok druge ukazuju na udio obaveza koje ono iziskuje te na stanje napetosti koje je tijekom njegova ostvarivanja prisutno.

Mogući nedostatak ovog istraživanja vezujem za malen, prigodan uzorak što onemogućuje generalizaciju, no s obzirom na kvalitativni pristup, ona mi niti nije bila namjera. Ipak, u narednim kvalitativnim istraživanjima predlažem veći uzorak kako bi se potencijalno dobio širi i raznolikiji spektar roditeljskih odgovora. Također, ukazujem na to kako su uzorak činile samo majke. Mišljenja sam kako bi u daljnjim istraživanjima valjalo istraživati fenomen ispitati i iz perspektive očeva kako bi se dobio uvid i u njihovo iskustvo slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju. Nadalje, imajući u vidu da su majke govorile o fenomenu koji se dobrim dijelom vezuje za njihov privatni život kao i odnose s drugim članovima obitelji moguće je posumnjati i u davanje društveno poželjnih odgovora. Uz navedeno, s obzirom na to kako kvalitativan pristup nužno podrazumijeva subjektivnost istraživača, vlastitu subjektivnost, osobito pri obradi i analizi podataka, također uzimam u obzir. Primjerice, podjela vrsta aktivnosti na bazične i uravnotežujuće temeljila se na mojoj interpretaciji iskaza ispitanica o tome na kojim mjestima provode pojedine aktivnosti (npr. igru u kući svrstala sam pod bazičnu aktivnost), kao i na iskazima o učestalosti odvijanja aktivnosti i njihovoj predvidljivosti (npr. aktivnost jahanja opisana je kao aktivnost koja je predvidljiva i koja se odvija jednom tjedno pa sam istu svrstala pod kategoriju bazičnih aktivnosti). Predlažem stoga da se u daljnjim istraživanjima roditelje upozna s terminima *bazične* i *uravnotežujuće aktivnosti* te da se više ide u smjeru značenja koja roditelji pridaju tome jesu li pojedine aktivnosti za njih bazične ili uravnotežujuće, jer se ovako moja procjena pojedinih aktivnosti može razlikovati od njihova doživljaja istih. Nadalje, dio potencijalnih nedostataka vezujem za sam protokol intervjua. Prije svega to se odnosi na izostanak pitanja o tome što slobodno vrijeme obitelji predstavlja za ispitanice, odnosno kako bi ga one definirale. Uz to, sugeriram da kod pitanja o članovima obitelji koji sudjeluju u aktivnostima slobodnog vremena obitelji buduća istraživanja uključe i pitanja o tome s čime roditelji vezuju sudjelovanje pojedinih članova obitelji, te pitanja o tome koliko sudjeluju sva djeca, kao i pitanja o sudjelovanju članova šire obitelji, a čime bi se mogao dobiti bogatiji uvid o uključenosti pojedinih članova obitelji u zajedničke aktivnosti slobodnog vremena. Nadalje, stres i umor objedinila sam u jedno pitanje jer su se ti fenomeni i ranije bili pokazali međupovezanima (Shaw, 2011), te su i majke navodile prisutnost obaju kao nečega što otežava slobodno vrijeme obitelji, međutim neke su se pri elaboriranju odgovora više

referirale na umor, a neke na stres. Stoga predlažem jasniju distinkciju između ta dva fenomena kod govora o njihovom odnosu na slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju u narednim istraživanjima. Što se tiče ispitivanih strategija, napominjem kako sam na kraju svakog intervjua ispitanicama dala mogućnost da nadodaju nešto što smatraju povezanim s temom, a čega se nismo dotakle, pri čemu se nisu pojavile nove teme povezane sa strategijama, već su se odgovorili sveli na rezimiranje rečenog. Ipak, iznosim prijedlog da se u narednim istraživanjima neposredno nakon ispitivanja o strategijama ispitanice potakne na mogućnost iznošenja strategija za koje procjenjuju da ih koriste, a koje nisu predložene u protokolu intervjua, čime bi se potencijalno obogatila spoznaja o navedenom momentnu. Kod pitanja o lakoći pronalaska aktivnosti, za bogatiji uvid u pronalaženje odgovarajućih aktivnosti, sugeriram dodavanje pitanja o tome koliko članovi obitelji lako dogovaraju aktivnosti koje će provoditi zajedno, te tko i na koji način u tom dogovaranju i odlučivanju sudjeluje.

Provedeno istraživanje generiralo je neke teme koje smatram vrijednima za daljnja detaljnija ispitivanja. Primjerice, stupanj i oblik interakcije članova obitelji tijekom slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju bilo bi korisno istražiti metodom opažanja. Način na koji se slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju razlikuje među obiteljima s djetetom s teškoćama u razvoju s obzirom na različite identitetske markere moglo bi se istražiti kvantitativnim nacrtom istraživanja (primjerice: postoje li razlike u slobodnom vremenu obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju s obzirom na rod ili stupanj obrazovanja roditelja i slično), te procjenjujem kako bi navedeno moglo doprinijeti bogaćenju spoznaje o slobodnom vremenu obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju. Ovdje nadodajem kako sam u svom istraživanju posegnula za kvalitativnog metodologijom zbog mogućnosti dodatnog objašnjenja pitanja te dobivanja bogatijih i detaljnijih odgovora.

S obzirom na generirane rezultate o načinu provođenja slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju, izazovima na koje majke nailaze pri ostvarivanju istog, strategijama koje koriste s ciljem pospješivanja zajedničkih aktivnosti slobodnog vremena, te doživljaju slobodnog vremena obitelji kao i percipiranim dobrobitima slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju,

doprinos ovog rada vidim kroz bogaćenje spoznaja o kompleksnosti fenomena slobodnog vremena obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju kao i roditeljstva djetetu s teškoćama u razvoju u kontekstu planiranja, organiziranja i provođenja aktivnosti slobodnog vremena obitelji.

5. LITERATURA

Agate, J. R., Zabriskie, R. B., Agate, S. T. i Poff, R. (2009) Family Leisure Satisfaction and Satisfaction with Family Life. *Journal of Leisure Research* [online], 41 (2). Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00222216.2009.11950166> [7. ožujka 2018.]

Američka psihijatrijska udruga (2014) *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje: DSM-V*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Axelsson, K. A. i Wilder, J. (2014) Frequency of occurrence and child presence in family activities: a quantitative, comparative study of children with profound intellectual and multiple disabilities and children with typical development. *International Journal of Developmental Disabilities* [online], 60 (1). Dostupno na: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1179/2047387712Y.0000000008> [2. prosinca 2017.]

Berc, G. i Kokorić, S. B. (2012) Slobodno vrijeme obitelji kao čimbenik obiteljske kohezivnosti i zadovoljstva obiteljskim životom. *Kriminologija i socijalna integracija* [online], 20 (2). Dostupno na: hrcak.srce.hr. [15. listopada 2017.]

Boyd, B., Harkins McCarty, C. i Sethi, C. (2014) Families of Children with Autism: A Synthesis of Family Routines Literature. *Journal of Occupational Science* [online], 21 (3). Dostupno na: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14427591.2014.908816> [12. prosinca 2017.]

Buswell, L., Zabriskie, R. B., Lundberg, N. i Hawkins, H. (2012) The Relationship Between Father Involvement in Family Leisure and Family Functioning: The Importance of Daily Family Leisure. *Leisure Sciences* [online], 34 (2). Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01490400.2012.652510> [20. listopada 2017.]

Cohen, L., Manion, L. i Morrison, K. (2007) *Metode istraživanja u obrazovanju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Cohen-Gewerc, E. i Stebbins, R. (2007) The Pivotal Role of Leisure Education. U: Cohen-Gewerc, E. i Stebbins, R., ur., *The Idea of Leisure*. Pennsylvania: State College, str. 1-11.

DeGrace, B. W. (2004) The Everyday Occupation of Families With Children With Autism. *American Journal of Occupational Therapy* [online], 58 (5). Dostupno na: <https://pdfs.semanticscholar.org/f2ab/ddfbad9e49eaacc8524777befa494d21c555.pdf> [15. siječnja 2018.]

DeGrace, B. W., Hoffman, C., Hutson, T. L. i Kolobe, T. H. A. (2014) Families' Experiences and Occupations Following the Diagnosis of Autism. *Journal of Occupational Science* [online], 21 (3). Dostupno na: https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14427591.2014.923366?journalCode=roc_c20 [12. prosinca 2017.]

Dodd, D. C. H., Zabriskie, R. B., Widmer, M. A. i Eggett, D. (2009) Contributions of Family Leisure to Family Functioning Among Families that Include Children with Developmental Disabilities. *Journal of Leisure Research* [online], 41 (2). Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00222216.2009.11950169> [11. ožujka 2018.]

Donald, N. i sur. (1985) A Handbook for Implementing Workshops for Siblings of Children with Special Needs. Washington. University of Washington Press.

Downs, M. (2008) Leisure routines: Parents and children with disability sharing occupation. *Journal of Occupational Science* [online], 15(2). Dostupno na: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14427591.2008.9686616> [12. prosinca 2017.]

Dudovskiy, J. (2018) *Research design: Exploratory research* [online]. Dostupno na: <https://research-methodology.net/> [1. srpnja 2018.]

Halmi, A. (2005) *Strategije kvalitativnih istraživanja u primijenjenim društvenim znanostima*. Zagreb: Naklada Slap.

Halmi, A. i Crnoja, J. (2003) Kvalitativna istraživanja u društvenim znanostima i humanoj ekologiji. *Socijalna ekologija* [online], 12 (3-4). Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=73869 [15. lipnja 2018.]

Hannon, M. D. (2014) Supporting Siblings of Children with Disabilities in the School Setting: Implications and Considerations for School Counselors. *Journal of School Counseling* [online], 10 (13). Dostupno na: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ978869.pdf> [9. travnja 2018.]

Harrington, M. (2015) Practices and meaning of purposive family leisure among working- and middle-class families. *Leisure Studies* [online], 34 (4). Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02614367.2014.938767> [7. ožujka 2018.]

Hebblethwaite, S. (2015) Understanding ambivalence in family leisure among three-generation families: „It's all part of the package“. *Annals of Leisure Research* [online], 18 (3). Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.1080/11745398.2015.1063443> [18. listopada 2017.]

Horneberg, L. B., Zabriskie, R. B i Freeman, P. (2010) Contributions of Family Leisure to Family Functioning Among Single-Parent Families. *Leisure Sciences* [online], 32 (2). Dostupno na: <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=8ac822d3-1157-4be3-8c3a-0fc924668cc6%40sessionmgr4006> [20. listopada 2017.]

Hrvatski liječnički zbor (2014) *MSD priručnik dijagnostike i terapije* [online]. Split: Placebo. Dostupno na: <http://www.msd-prirucnici.placebo.hr/msd-prirucnik> [17. lipnja 2018.]

Hsieh, H. F. i Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research* [online], 15 (9). Dostupno na:

https://www.researchgate.net/publication/7561647_Three_Approaches_to_Qualitative_Content_Analysis [30. travnja 2018.]

Jakab Wagner A., Cvitković D. i Hojanić R. (2006) Neke značajke odnosa sestara/braće i osoba s posebnim potrebama. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* [online], 42 (1). Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/10640> [10. travnja 2018.]

Janković, V. (1973) *Slobodno vrijeme u suvremenoj pedagoškoj teoriji i praksi*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor.

Keown, L. J. i Palmer, M. (2014) Comparisons between paternal and maternal involvement with sons: early to middle childhood. *Early Child Development and Care* [online], 182 (1). Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/03004430.2013.773510> [3. travnja 2018.]

Kloeze, J. (1999) Family and Leisure: Between Harmony and Conflict. *World Leisure & Recreation* [online], 41 (4). Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10261133.1999.9674161> [20. listopada 2017.]

Kraljević, R. (2010) Neki indikatori promjena nakon podrške roditeljima djece s posebnim potrebama primjenom Integrativnog Gestalt pristupa. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja* [online], 47 (1). Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/63441> [18. travnja 2018.]

Law, M., Finkelman, S., Hurley, P., Rosenbaum, P., King, S., King, G. i Hanna, S. (2004) Participation of Children with Physical Disabilities: Relationships with Diagnosis, Physical Function, and Demographic Variables. *Scandinavian journal of occupational therapy*, [online] 11 (4). Dostupno na: <http://eds.a.ebscohost.com/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=3&sid=a3a6d4a0-fe55-452c-9a3e-0a690aa9134e%40sessionmgr4007> [7. travnja 2018.]

Law, M., King, G., King, S., Kertoy, M., Hurley, P., Rosenbaum, P., Young, N. i Hanna, S. (2006) Patterns of participation in recreational and leisure activities among children with complex physical disabilities. *Developmental Medicine & Child*

Neurology [online], 48 (5). Dostupno na: <https://proxy.knjiznice.ffzg.hr/proxy/nph-proxy3.cgi/en/00/https/onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1017/S0012162206000740> [7. travnja 2018.]

Leutar, Z. i Oršulić, V. (2015) Povezanost socijalne podrške i nekih aspekata roditeljstva u obiteljima s djecom s teškoćama u razvoju. *Revija za socijalnu politiku* [online], 22 (2). Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/143526> [18. travnja 2018.]

Mactavish, J. i Schleien, S. (1998) Playing together growing together: Parents' perspectives on the benefits of family recreation in families that include children with a developmental disability. *Therapeutic Recreation Journal* [online], 32 (3). Dostupno na: ResearchGate. [27. prosinca 2017.]

Mactavish, J. i Schleien, S. (2000) Exploring family recreation activities in families that include children with developmental disabilities. *Therapeutic Recreation Journal* [online], 34 (2). Dostupno na: https://libres.uncg.edu/ir/uncg/f/Schleien_S_Exploring_2010.pdf [10. ožujka 2018].

Mactavish, J. i Schleien, S. (2004) Re-injecting spontaneity and balance in family life: parents' perspectives on recreation in families that include children with developmental disability. *Journal of Intellectual Disability Research* [online], 48 (2). Dostupno na: https://libres.uncg.edu/ir/uncg/f/S_Schleien_ReInjecting_2004.pdf [10. ožujka 2018.]

Maleš, D. (1988) Obitelj i uloga spola. Zagreb: Školske novine.

Maleš, D., Kušević, B. (2011.) Nova paradigma obiteljskog odgoja. U: Maleš, D., ur., *Nove paradigme ranog odgoja*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za pedagogiju, str. 41-66.

McCabe, S. (2015) Family leisure, opening a window on the meaning of family. *Annals of Leisure Research* [online], 18 (2). Dostupno na: <https://proxy.knjiznice.ffzg.hr/proxy/nph-proxy.cgi/en/00/https/www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/11745398.2015.1063748=3fneedAccess=3dtrue> [7. ožujka 2018.]

Melton, K. (2017) Family Activity Model: Crossroads of Activity Environment and Family Interactions in Family Leisure. *Leisure Sciences* [online], 39 (5). Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01490400.2017.1333056> [20. listopada 2017]

Milas, G. (2005) *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Narodne novine (2008) *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi*. Zagreb: Narodne novine d.d. 87.

Narodne novine (2013) *Zakon o socijalnoj skrbi*. Zagreb: Narodne novine d.d. 157.

Nenadić-Bilan, D. (2014) Roditelji i djeca u igri. *Školski vjesnik-časopis za pedagoška i školska pitanja* [online], 63 (1-2). Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=183529 [20. listopada 2017.]

Organisation for economic co-operation and develepment (2005) *Students with Disabilities, Learning Difficulties and Disadvantages: Statistics and Indicators*. Paris: OECD publishing.

Pavić, N. (2017) *Provođenje slobodnog vremena učenika s obitelji*. Diplomski rad. Zadar: Sveučilište u Zadru.

Poff, R. A., Zabriskie, R. B. i Townsend, J. A. (2010) Modeling Family Leisure and Related Family Constructs: A National Study of U.S. Parent and Youth Perspectives. *Journal of Leisure Research* [online], 42 (3). Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00222216.2010.11950210> [7. ožujka 2018.]

Polić, M. i Polić, R. (2009) Vrijeme, slobodno od čega i za što? *Filozofska istraživanja*, XXIX (2), str. 255-270.

Previšić, V. (2000) Slobodno vrijeme između pedagogijske teorije i odgojne prakse. *Napredak*, CXLI (4), str. 403-410.

Rodger, S. i Umaibalan, V. (2011) The routines and rituals of families of typically developing children compared with families of children with autism spectrum disorder: an exploratory study. *British Journal of Occupational Therapy* [online], 74 (1).

Dostupno na:

<http://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.4276/030802211X12947686093567> [12.

prosinca 2017.]

Schaaf, R. C., Toth-Cohen, S., Johnson, S. L., Outten, G. i Benevides, T. W. (2011) The everyday routines of families of children with autism: Examining the impact of sensory processing difficulties on the family. *SAGE Journals* [online], 15 (3). Dostupno na: <https://pdfs.semanticscholar.org/f2ab/ddfbad9e49eaacc8524777befa494d21c555.pdf>

[11. ožujka 2018.]

Sedlar, A. (2012) Obiteljsko slobodno vrijeme. *Dijete, vrtić, obitelj* [online], 18 (70).

Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/123765> [15. listopada 2017.]

Segal, R. (2011) Doing for Others: Occupations within Families with Children who have Special Needs. *Journal of Occupational Science* [online], 6 (2). Dostupno na:

<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14427591.1999.9686451> [20. listopada 2017.]

Shaw, S. M. i Dawson, D. (2001) Purposive Leisure: Examining Parental Discourers on Family Activities. *Leisure Sciences* [online], 23 (2). Dostupno na:

<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01490400152809098?journalCode=ulsc20> [16. listopada 2017.]

Shaw, S. M., Andrey, J. i Johnson, L. C. (2003) The Struggle for Life Balance: Work, Family, and Leisure in the Lives of Women Teleworkers. *World Leisure Journal* [online], 45 (4). Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.1080/04419057.2003.9674333> [18.

listopada 2017.]

Shaw, S. M. i Dawson, D. (2003) Contradictory aspects of family leisure: Idealization versus experience. *Liesure/Loisir* [online], 28 (3-4). Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14927713.2003.9651312> [7. ožujka 2018.]

Shaw, S. M. (2011) The Family Leisure Dilemma: Insights from research with Canadian families. *World Leisure Journal* [online], 43 (4). Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.1080/04419057.2001.9674249> [18. listopada 2017.]

Shivan, A. (2006) Leisure and Education. U: Rojek, C., Shaw, S. M. i Veal, A. J. ur., *A Handbook of Leisure Studies*. New York : Palgrave Macmillan, str. 433-447.

Tkalac Verčić, A., Sinčić Ćorić, D. i Pološki Vokić, N. (2010) *Priručnik za metodologiju istraživačkog rada: kako osmisлити, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje*. Zagreb: MEP.

Vestergaard Mikkelsen, M. i Stilling Blichfeldt, B. (2015) 'We have not seen the kids for hours': the case of family holidays and free-range children. *Annals of Leisure Research* [online], 18 (2). Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/11745398.2014.999342> [10. listopada 2017.]

Visković, I. (2016) Odgojno-obrazovni aspekti igre djece i roditelja u obitelji. U: Ivon, H. i Mendeš, B., ur., *Dijete, igra, stvaralaštvo*. Filozofski fakultet Split: Savez društva Naša djeca: str. 203-211.

Zabriskie, R. B. i McCormick, B. P. (2001) The Influences of Family Leisure Patterns on Perceptions of Family Functioning. *Family Relations* [online], 50 (3). Dostupno na: https://www.jstor.org/stable/585880?seq=1#page_scan_tab_contents [7. ožujka 2018.]

Zabriskie, R. B. i McCormick, B. P. (2003) Parent and Child Perspectives of Family Leisure Involvement and Satisfaction with Family Life. *Journal of Leisure Research* [online], 35 (2). Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00222216.2003.11949989?journalCode=ujlr20> [7. ožujka 2018.]

6. PRILOZI

Prilog 1: Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za pedagogiju

SUGLASNOST

Ovu suglasnost dajem u svrhu sudjelovanja u istraživanju koje se provodi za potrebe izrade diplomskog rada studentice Marije Đurašin, pod naslovom „Slobodno vrijeme obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju“ i mentorstvom dr. sc. Ane Blažević Simić.

Suglasna/suglasan sam s time da sudjelujem u intervjuu koji će se snimati diktafonom, a čiji će audio zapis biti korišten isključivo za potrebe pisanja rada. Pristup audio zapisu imat će isključivo studentica i mentorica. Također, potpisom potvrđujem suglasnost s time da se pojedini dijelovi intervjuja citiraju/parafraziraju u diplomskom radu, uz strogo poštovanje moje anonimnosti.

Svjesna/svjestan sam da je moje sudjelovanje u istraživanju dobrovoljno i da imam pravo odustati u bilo kojem trenutku.

Za uvid u rezultate istraživanja mogu se javiti studentici putem e-pošte: marija.djurasin@gmail.com

Izjavljujem i vlastoručnim potpisom potvrđujem da navedene naputke u cijelosti razumijem i prihvaćam.

Datum i mjesto _____

Potpis _____

Prilog 2: Protokol intervjua

Na koji način obitelji s djetetom s teškoćama u razvoju provode slobodno vrijeme?

1. Koje aktivnosti u slobodnom vremenu obitelji najčešće provodite?
2. Na kojim mjestima najviše provodite slobodno vrijeme obitelji?
3. Koliko često provodite slobodno vrijeme obitelji u kući/stanu ili u blizini kuće/stana u nekim predvidljivim i poznatim aktivnostima?
4. Koliko često slobodno vrijeme obitelji provodite u aktivnostima poput putovanja, izleta, ljetovanja, sportskih, kulturnih događanja i aktivnostima sličnog tipa?
5. Koliko u slobodno vrijeme obitelji pažnje pridajete interakciji i komunikaciji?
6. Tko od članova obitelji najčešće sudjeluje u slobodnom vremenu obitelji?

Koje strategije roditelji djece s teškoćama u razvoju koriste za ostvarivanje slobodnog vremena obitelji?

1. Je li planiranje nešto što Vam pomaže u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji? Ako da, na koji način?
2. Je li osiguravanje rutina nešto Vam pomaže u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji? Ako da, na koji način?
3. Osiguravate li neke materijale i pomagala koja djetetu s teškoćama u razvoju olakšavaju sudjelovanje u aktivnostima slobodnog vremena obitelji i pomaže li Vam to u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji?
4. Čitate li neku literaturu koja se bavi tematikom teškoća u razvoju? Ako da, pomaže li vam to u organizaciji i provođenju slobodnog vremena obitelji?
5. Tko Vam sve pomaže u planiranju i ostvarivanju slobodnog vremena obitelji i na koji način?

Kako roditelji djece s teškoćama u razvoju percipiraju dobrobiti slobodnog vremena obitelji i doživljavaju li slobodno vrijeme obitelji kao slobodno vrijeme?

1. Na koji način slobodno vrijeme obitelji koristi Vašoj obitelji?
2. Na koji način slobodno vrijeme obitelji koristi djetetu/djeci s teškoćama u razvoju?
3. Na koji način slobodno vrijeme obitelji koristi Vama osobno?
4. Možete li slobodno vrijeme obitelji doživjeti kao slobodno vrijeme?
5. Na koji način slobodno vrijeme obitelji koristi djetetu/djeci prosječna razvoja?

S kojim se izazovima roditelji djece s teškoćama u razvoju susreću u ostvarivanju slobodnog vremena obitelji?

1. Otežavaju li Vam svakodnevne obveze ostvarivanje aktivnosti slobodnog vremena obitelji? Ako da, na koji način?
2. Koliko lako pronalazite aktivnosti slobodnog vremena koje odgovaraju interesima i mogućnostima različitih članova obitelji?
3. Otežavaju li Vam stres i/ili umor ostvarivanje slobodnog vremena obitelji? Ako da, na koji način?
4. Što procjenjujete da Vam je potrebno kako biste imali više slobodnog vremena obitelji?

Prilog 3: Popis i definicije kodova odgovora ispitanica

TEMA	KATEGORIJA	KOD	DEFINICIJA KODA	UKUPNA FREKVENCIJA KODA
Vrsta aktivnosti slobodnog vremena obitelji	URAVN	LJET	Ljetovanje	9
	URAVN	PUT	Putovanja	6
	BAZ-VAN	ŠETNJ	Šetnja	5
	BAZ-VAN	IGR-PARK	Igra u dječjem parku	5
	BAZ-VAN	BIC	Vožnja biciklom	3
	URAVN	OKUP	Obiteljska okupljanja	3
	URAVN	TOPL	Odlazak u toplice	3
	BAZ-KUĆ	IGR-KUĆ	Igra u kući	2
	BAZ-KUĆ	TEL	Gledanje televizije	2
	BAZ-VAN	JAHANJ	Jahanje	2
	BAZ-VAN	PLIV	Plivanje	2
	URAVN	KAZAL	Odlazak u kazalište	2
	URAVN	KINO	Odlazak u kino	2
	URAVN	IZLET	Odlazak na izlet	2
	URAVN	TRGOV-CEN	Odlazak u trgovački centar	2
	URAVN	ZOO	Odlazak u zoološki vrt	2
	BAZ-KUĆ	SLIKOV	Čitanje slikovnica	1
	BAZ-VAN	IGR-DVOR	Igra u dvorištu	1
	URAVN	PRIR-ZNAN	Posjeti prirodnim znamenitostima	1
	URAVN	ROĐ	Proslave rođendana	1
	URAVN	DJ-IGR	Odlazak u dječje igraonice	1
	URAVN	VIKEND	Odlazak na vikendicu	1
Najčešća mjesta provođenja aktivnosti	IZVAN-KUĆ	PARK	Aktivnosti se najčešće provode u parku	3

slobodnog vremena obitelji	NEM	NE-N	Ispitanice ne navode najčešće mjesto provođenja	3
	KUĆ	AKT-KUĆ	Aktivnosti se najčešće provode u kući/stanu	2
	IZVAN-KUĆ	DVOR	Aktivnosti se najčešće provode u dvorištu	1
Članovi obitelji koji sudjeluju u slobodnom vremenu obitelji	V-ČLAN	ROD-DJEC	U aktivnostima sudjeluju roditelji i dijete/djeca.	4
	M-ČLAN	MAJ-DJEC	U aktivnostima češće sudjeluje majka s djetetom/djecom.	4
	M-ČLAN	M-O-DJEC	U nekim aktivnostima češće sudjeluje majka, u nekim češće otac s djecom/djetetom.	2
Rutine kao način osiguravanja slobodnog vremena obitelji	NE-RUT	N-RUT	Nepracticiranje aktivnosti slobodnog vremena prema rutinama	6
	DA-RUT	RUT-VRIJ	Practiciranje aktivnosti slobodnog vremena obitelji u slično vrijeme	2
	DA-RUT	RUT-MJE	Practiciranje aktivnosti slobodnog vremena obitelji na sličnim mjestima	1
Izvori podrške u planiranju i	OBIT-PODRŠ	SUPRU	Suprug kao izvor podrške	9

ostvarivanju slobodnog vremena obitelji	OBIT-PODRŠ	BAK	Baka kao izvor podrške	5
	DR-ROD-PODRŠ	DR-ROD	Razmjena iskustava s drugim roditeljima kao izvor podrške	3
	STRUČ-PODRŠ	RAD-TER	Suradnja s radni terapeutom kao izvor podrške	3
	OBIT-PODRŠ	DJED	Djed kao izvor podrške	2
	STRUČ-PODRŠ	DEF	Suradnja s defektologinjom kao izvor podrške	2
	STRUČ-PODRŠ	PSIH	Suradnja s psihologinjom kao izvor podrške	1
	STRUČ-PODRŠ	FIZIJ	Suradnja s fizijatricom kao izvor podrške	1
	STRUČ-PODRŠ	UČIT	Suradnja s učiteljicom kao izvor podrške	1
	STRUČ-PODRŠ	LOG	Suradnja s logopedinjom kao izvor podrške	1
Dobrobiti slobodnog vremena obitelji za dijete s teškoćama u razvoju	+ZABAV-D	SREĆ-D	Sreća djeteta	5
	+RAZ-D	SOCIJ	Socijalizacija	5
	+RAZ-D	GOVOR	Razvoj govora	4
	+ZABAV-D	ZAB-D	Zabavljanje djeteta	2
	+RAZ-D	MOT	Razvoj motorike	1
	+RAZ-D	SAMOPO	Pozitivno samopoimanje	1
Dobrobiti slobodnog vremena obitelji za roditelje	+ODM-D	OPUŠ-D	Opuštanje djeteta	2
	+ODM-R	OPUŠ-R	Opuštanje roditelja	5
	+ODM-R	SNAG	Izvor snage	3
	+RAZ-R	ISPUN	Osjećaj ispunjenosti	2

	+ZABAV-R	SREĆ-R	Sreća roditelja	2
	+ZABAV-R	ZAB-R	Zabavljanje roditelja	2
	+RAZ-R	KOMPET	Osjećaj roditeljske kompetentnosti	2
	+RAZ-R	VAŽN	Osjećaj za ono što je važno	1
Lakoća pronalaženja aktivnosti koje odgovaraju interesima i mogućnostima različitih članova obitelji	+LAK-PRON	L-INTER	Lako pronalaženje aktivnosti zbog praćenja interesa djeteta s teškoćama u razvoju	3
	-TEŠK-PRON	T-BARIJ	Teško pronalaženje aktivnosti zbog fizičkih barijera mjesta provođenja aktivnosti	2
	+LAK-PRON	L-PONUD	Lako pronalaženje aktivnosti zbog dovoljne ponude aktivnosti	1
	+LAK-PRON	L-ŠIR-PRIL	Lako pronalaženje aktivnosti zbog širokih interesa djeteta s teškoćom u razvoju i prilagođavanja aktivnosti	1
	-TEŠK-PRON	T-NEPR	Teško pronalaženje aktivnosti zbog neprilagođenosti aktivnosti različitim članovima obitelji	1
	-TEŠK-PRON	T-RAZL-INTER	Teško pronalaženje aktivnosti zbog različitih interesa	1
Procjena	NEM-RESUR	STRUČ-PODR	Stručna podrška	5

potrebnih resursa	NEM-RESUR	PRAK-POM	Praktična pomoć	4
	NEM-RESUR	ODMOR	Odmor	3
	MAT-RESUR	NOVAC	Novac	3
	NEM-RESUR	RADN-VRIJ	Fleksibilnije radno vrijeme supruge	2
	NEM-RESUR	VRIJ	Vrijeme	1
	NEM-RESUR	ZDRAV	Zdravlje	1
	N-RESUR	N-NED	Ništa ne nedostaje	1

Prilog 4: Popis kategorija odgovora ispitanica i pripadajući kodovi

TEMA	KATEGORIJA	KRATICA KATEGORIJE	PRIPADAJUĆI KODOVI	UKUPNA FREKVENCIJA
Vrsta aktivnosti slobodnog vremena obitelji	Uravnotežujuće aktivnosti	URAVN	LJET, PUT, TOPL, KAZAL, KINO, IZLET, ZOO, TRGOV-CEN, PRIR-ZNAN, ROĐ, DJ-IGR, VIKEND	35
	Bazične aktivnosti izvan kuće/stana	BAZ-VAN	ŠETNJ, IGR-PARK, BIC, JAHANJ, PLIV, IGR-DVOR	18
	Bazične aktivnosti unutar kuće/stana	BAZ-KUĆ	IGR-KUĆ, TEL, SLIKOV	5
Najčešća mjesta provođenja aktivnosti slobodnog vremena obitelji	Mjesta izvan kuće/stana	IZVAN-KUĆ	PARK, DVOR	4
	Ne može se odrediti	NEM	NE-N	3
	Kuća/stan	KUĆ	AKT-KUĆ	2
Članovi obitelji koji sudjeluju u slobodnom vremenu obitelji	Manji broj članova obitelji	M-ČLAN	MAJ-DJEC, M-O-DJEC	6
	Veći broj članova obitelji	V-ČLAN	ROD-DJEC	4
Rutine kao način osiguravanja slobodnog vremena obitelji	Nekorištenje rutina	NE-RUT	N-RUT	6
	Korištenje rutina	DA-RUT	RUT-VRIJ, RUT-MJE	3
Izvori podrške u planiranju i ostvarivanju slobodnog vremena obitelji	Članovi obitelji kao izvor podrške	OBIT-PODRŠ	SUPRU, BAK, DJED	16
	Stručnjaci kao izvor podrške	STRUČ-PODRŠ	RAD-TER, DEF, PSIH, FIZIJ, UČIT, LOG	9
	Drugi roditelji kao izvor podrške	DR-ROD-PODRŠ	DR-ROD	3
Dobrobiti slobodnog vremena obitelji za dijete s teškoćama u razvoju	Razvoj djeteta	+RAZ-D	GOVOR, SOCIJ, MOT, SAMOPO	11
	Zabava djeteta	+ZABAV-D	SREĆA-D, ZAB-D	7
	Odmor djeteta	+ODM-D	OPUS-D	2
Dobrobiti slobodnog vremena obitelji za roditelje	Odmor roditelja	+ODM-R	OPUŠ-R, SNAG	8
	Razvoj roditelja	+RAZ-R	KOMPET, ISPUN, VAŽN	5
	Zabava roditelja	+ZABA-R	SREĆ-R, ZAB-R	4
Lakoća pronalaženja aktivnosti koje odgovaraju interesima i	Lako pronalaženje aktivnosti	+LAK-PRON	L-INTER, L-ŠIR-PRIL, L-PONUD	5
	Teško pronalaženje aktivnosti	-TEŠK-PRON	T-BARIJ, T-NEPR, T-RAZL-INTER	4

<p> moćnostima različitih članova obitelji </p>				
<p> Procjena potrebnih resursa </p>	<p> Nematerijalni resursi </p>	<p> NEM-RESUR </p>	<p> STRUČ-PODR, PRAK-POM, ODMOR, RADN- VRIJ, VRIJ, ZDRAV </p>	<p> 16 </p>
	<p> Materijalni resursi </p>	<p> MAT-RESUR </p>	<p> NOVAC </p>	<p> 3 </p>
	<p> Nema potrebe za dodatnim resursima </p>	<p> N-RESUR </p>	<p> N-NED </p>	<p> 1 </p>